

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ  
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА**

**на тему: ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЧОЛОВІКА ШЛЮБОМ ЯК УМОВА  
ВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ ЙОГО ЖІНКОЮ**

Виконала: студентка II курсу,  
групи 8.0530-з  
спеціальності: 053 Психологія  
освітньої програми: 053 Психологія  
Тонконог Вікторія Віталіївна  
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри  
психології Губа Н.О.  
Рецензент: викладач Томченко М.А.

Запоріжжя

2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології  
Кафедра психології  
Рівень вищої освіти магістр  
Спеціальність 053 Психологія  
Освітня програма Психологія

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Завідувач кафедри \_\_\_\_\_

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2021 р.

**З А В Д А Н Н Я**

**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Тонконог Вікторія Віталіївна \_\_\_\_\_

Тема роботи Задоволеність чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою

керівник роботи Губа Н.О. к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «30» липня 2021 року № 1137-с

2. Строк подання студентом роботи \_\_\_\_\_

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

Зміст розрахунково-пояснювальної записки: теоретично дослідити взаємовідносини та задоволеність шлюбом; розкрити сімейні взаємовідносини як психологічний феномен у вітчизняній та зарубіжній літературі; визначити задоволеність шлюбом в сучасних сім'ях; обґрунтувати чинники задоволеності шлюбом в сучасних сім'ях; розкрити особливості відчуття щастя чоловіка та жінки в сучасних сім'ях; експериментально дослідити задоволеність чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою

5. Перелік графічного матеріалу: 4 рисунка, 4 таблиці

## 6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Губа Н.О., доцент		
Розділ 1	Губа Н.О., доцент		
Розділ 2	Губа Н.О., доцент		
Розділ 3	Губа Н.О., доцент		
Висновки	Губа Н.О., доцент		

7. Дата видачі завдання \_\_\_\_\_

## КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2021 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2021 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2021 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень-липень 2021 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	вересень 2021 р.	Виконано
6	Написання висновків	жовтень 2021 р.	Виконано
7	Передзахист	листопад 2021 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2021 р.	Виконано

Студент \_\_\_\_\_ В.В. Тонконог

Керівник роботи \_\_\_\_\_ Н.О. Губа

**Нормоконтроль пройдено**

Нормоконтролер \_\_\_\_\_ О.М. Грединарова

## РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 103 сторінки, 4 рисунка, 5 таблиць, 81 джерело.

Об'єкт: задоволеність шлюбом

Предмет: задоволеність чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою.

Мета: полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному вивченні задоволеності чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою.

Гіпотеза: рівень щастя та задоволеність шлюбом мають відмінності у чоловіків та жінок, соціально-психологічні чинники мають безпосередній вплив на суб'єктивне відчуття щастя людиною (жінкою) та задоволеність шлюбом.

Методи дослідження: теоретичні (теоретичний і порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури); емпіричні (спостереження; бесіда; тестування)

Наукова новизна роботи полягає в тому, що був проведений комплексний аналіз задоволеності шлюбом сімейних пар, та визначення відчуття щастя жінкою в шлюбі.

Отримані в результаті дослідження, можуть бути використані психологами-практиками, сімейними психологами, використання в сімейній медіації при консультативній, психопрофілактичній і психокорекційній роботі з сімейними парами.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ, ЧОЛОВІК, ВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ, ЖІНКА, СІМ'Я.

## **SAMMARY**

Tonkonog V.V. A man's satisfaction with marriage as a condition for the feeling of happiness of his wife.

Master's qualification work: 103 pages, 4 figures, 5 tables, 81 source.

Object: a woman's sense of happiness in the family.

Subject: a man's satisfaction with marriage as a condition for feeling happy with his wife.

Purpose: is to theoretically substantiate and experimentally study a man's satisfaction with marriage as a condition for feeling happy with his wife.

Hypothesis: the level of happiness and satisfaction with marriage have differences in men and women, socio-psychological factors have a direct impact on the subjective feeling of happiness of a man (woman) and satisfaction with marriage.

Research methods: theoretical (theoretical and comparative analysis of psychological and pedagogical literature); empirical (observation; conversation; testing)

The scientific novelty of the work is that a comprehensive analysis of marital satisfaction of married couples and the determination of feelings of happiness by a married woman was conducted.

The results of the study can be used by practicing psychologists, family psychologists, use in family mediation in counseling, psychoprophylactic and psychocorrectional work with married couples.

**SATISFACTION OF MARRIAGE, MAN, HAPPINESS, WOMAN, FAMILY.**

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ТА ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ .....	10
1.1. Сімейні взаємовідносини як психологічний феномен у вітчизняній та зарубіжній літературі .....	10
1.2. Соціально-психологічні характеристики подружніх взаємовідносин.....	21
1.3. Визначення задоволеності шлюбом в сучасних сім'ях.....	33
1.4. Чинники задоволеності шлюбом в сучасних сім'ях .....	37
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ В СУЧАСНИХ СІМ'ЯХ .....	59
2.1. Соціально – психологічні особливості відчуття щастя.....	59
2.2. Причини виникнення почуття щастя у чоловіка та жінки в сучасних сім'ях.....	61
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ЧОЛОВІКА ШЛЮБОМ ЯК УМОВА ВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ ЙОГО ЖІНКОЮ .....	72
3.1. Методи, методика та процедура дослідження.....	72
3.2. Результати дослідження та їх інтерпретація .....	78
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97

## ВСТУП

Актуальність дослідження. Останнім часом спостерігається активізація уваги дослідників до проблеми сімейного щастя. Це викликано необхідністю вирішення низки актуальних завдань, спрямованих на виявлення умов задоволення людей своїм життям.

У складних соціально-політичних умовах життя, «екзистенційної фрустрації» багато людей втрачають впевненість, піддаються паніці, відчувають страх і розгубленість, поведуться агресивно. Задоволеність сімейним життям сприяє розвитку стійкості та витривалості особистості, здатності до подолання стресів, шкідливих впливів довкілля, суб'єктивних перешкод на шляху продуктивної діяльності та загальної активності.

Загальновідомо, що суб'єктивно благополучна людина, частіше виявляє доброзичливість і терпимість до інших, ніж благополучний. Протягом останніх років кількість незадоволених життям, за останніми дослідженнями, стійко утримується на рівні 73-75%, тоді як чудовий настрій відзначають лише 3% опитаних.

Дослідження психологічного самопочуття і соціальних очікувань громадян на кожному етапі сучасного розвитку нашого суспільства вимагає нових досліджень. На сьогоднішній день, важливі наукові дослідження проблеми щастя і задоволеності життям, розкриття підстави того чи іншої стану суспільної свідомості, важливо виявити різні форми внутрішньої структури, виявлення їх особистісні та моральні потенціали, визначення різних взаємозв'язків та детермінантів, механізмів формування та динаміку змін.

Вітчизняна наука має подібними дослідженнями, оскільки довгі роки залишалася поза загальної уваги наукові думки у цій галузі знань. У той час як у західних виданнях, починаючи з середини 60-х років, щорічно публікувалося та продовжує публікуватися по кілька десятків робіт, присвячених проблемам щастя, суб'єктивного благополуччя та загального

задоволення життям. Здебільшого це локальні та невеликі соціологічні дослідження, присвячені окремим сферам життєдіяльності людей, таким, наприклад, як робота, навчання, сімейно-шлюбні стосунки тощо.. А щастя, як і задоволеність життям у своєму широкому філософсько-онтологічному контексті є, способом суб'єктивного буття людини, в якому виражаються її найбільш індивідуалізовані, інтимно-особистісні та одночасно цілісні форми усвідомлення, себе та свого існування в світі з погляду реалізації особистісного сенсу та життєвих установ, співвідношення дійсності та ідеалу, ціннісних придбань та понесених втрат, надій та розчарувань.

За статистикою 80% шлюбів, закінчуються розлученнями, зростає кількість матерів-одинаків, у багатьох сім'ях у кількох поколіннях відсутні чоловіки, і головними дійовими особами є жінки. Руйнування колишньої ідеології та відсутність нової, важке матеріальне становище та відсутність моральних цінностей призводять до того, що сім'ї легко розпадаються, діти опиняються на вулиці, у сім'ях зріс рівень взаємної агресії.

У вітчизняній психологічній літературі описані ознаки «гарного шлюбу», що характеризується: толерантністю, повагою один до одного, чесністю, бажанням бути разом, схожістю інтересів та ціннісних орієнтацій. А також є опис «стабільного шлюбу»: збіг інтересів і духовних цінностей подружжя, і контрастність їх особистісних якостей, а також уміння її членів вести переговори з усіх аспектів спільного життя. Сімейне ж щастя згадується лише у контексті звернень за психологічною допомогою. Західні вчені, що спеціалізуються на проблематиці щастя, сконцентровані, в основному, на формальному факторі щастя та його діагностиці. Більш глибоке розуміння та аналіз сімейного щастя вимагає виділення його психологічних характеристик, розкриття внутрішньої структури та складових його компонентів.

Люди у своїх бажаннях про сімейне щастя прагнуть не абстрактного ідеалу, а лише такого, що відповідає їх власним запитам, уявленням і цінностям сформованими на основі особистого досвіду. Отже, сімейне щастя



якого прагнуть одні люди відповідає в уявленнях в інших за змістом і ціннісним підставам. Так само природно, що ідеальна модель сім'ї в уяві жінки відрізняється від чоловічої моделі. Що ж характеризує та відрізняє сучасні уявлення про сімейне щастя у чоловіків та жінок? Що для них є найбільш загальним, типовим? Які ціннісно-сміслові стратегії та ідеали, домінують у уявленнях про сімейне щастя у чоловіків та жінок?

Цей обумовило вибір кваліфікаційної роботи магістра «Задоволеність чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою».

Об'єкт: задоволеність шлюбом

Предмет: задоволеність чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою.

Мета: полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному вивченні задоволеності чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою.

Гіпотеза: рівень щастя та задоволеність шлюбом мають відмінності у чоловіків та жінок, соціально-психологічні чинники мають безпосередній вплив на суб'єктивне відчуття щастя людиною (жінкою) та задоволеність шлюбом.

Для поставленої мети вирішувалися наступні завдання:

1. Теоретично дослідити взаємовідносини та задоволеність шлюбом
2. Розкрити сімейні взаємовідносини як психологічний феномен у вітчизняній та зарубіжній літературі
3. Визначення задоволеність шлюбом в сучасних сім'ях
4. Обґрунтувати чинники задоволеності шлюбом в сучасних сім'ях
5. Розкрити особливості відчуття щастя чоловіка та жінки в сучасних сім'ях
6. Експериментально дослідити задоволеність чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою

Методи дослідження: теоретичні (теоретичний і порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури); емпіричні (спостереження; бесіда; тестування)

Наукова новизна роботи полягає в тому, що був проведений комплексний аналіз задоволеності шлюбом сімейних пар, та визначення відчуття щастя жінкою в шлюбі.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані в результаті дослідження, можуть бути використані психологами-практиками, сімейними психологами, використання в сімейній медіації при консультативній, психопрофілактичній і психокорекційній роботі з сімейними парами.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувались: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, використанням комплексу надійних і валідних психодіагностичних процедур, створенням адекватних умов діагностування, поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, репрезентативністю складу експериментальної та контрольної груп, застосуванням сучасних методів математичної статистики на базі пакету новітніх статистичних програм.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН ТА ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ

### 1.1. Сімейні взаємовідносини як психологічний феномен у вітчизняній та зарубіжній літературі

Сімейні стосунки – це складний феномен, складна психічна реальність, яка включає міфологічні та сучасні рівні свідомості, індивідуальні та колективні, онтогенетичні, соціогенетичні та філогенетичні підстави.

У численних роботах, присвячених вивченню шлюбно-сімейних відносин, під сім'єю, як правило, розуміється мала група, яка спирається на кровну спорідненість або шлюб, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою і моральною відповідальністю [13].

У сім'ї найбільш природно задовольняються важливі особистісні потреби людини. Саме тут людина набуває необхідних соціальних навичок, опановує базові стереотипи поведінки та культурні норми, реалізує свої емоційні переваги, отримує психологічну підтримку й захист, які виникають під час контакту із зовнішнім світом [28].

Функція – це життєдіяльність сім'ї, пов'язана із задоволенням визначених потреб її членів. Виконання функцій сім'ї має значення не тільки для її членів та родичів але й для суспільства в цілому [85].

Загальноприйнятої класифікації сімейних функцій на сьогоднішній день не існує, однак вчені визначають наявність взаємозалежності та взаємодоповнюваності. До функцій сім'ї відносять:

- репродуктивну – біологічне відтворення й збереження потомства, продовження роду; проблема народжуваності пов'язана з протиріччям між фактором стабілізації сім'ї та умов життєзабезпечення дітей, з деформацією взаємостосунків між подружжям тощо;

- виховну – духовне відтворення населення. Сім'я формує особистість дитини, робить систематичний виховний вплив на кожного її члена протягом усього життя; вона включає самовиховання подружжя, взаємовиховання. Сімейне виховання, на відміну від суспільного, більш емоційне; для достатнього впливу на укріплення й розвиток її членів сім'я повинна опановувати культуру шлюбно-сімейних взаємостосунків. У свою чергу, емоційність пов'язана з тим, що вона є посередником батьківської любові до дітей, яка викликає відповідні почуття дітей до батьків;

- господарсько-побутову (господарсько-економічну) – підтримка одними членами родини інших: неповнолітніх, старіючих, непрацездатних; пов'язана з харчуванням сім'ї, придбанням та утриманням домашнього майна, одягу, благоустрою помешкання, створенням домашнього затишку, організацією життя й побуту сім'ї, формуванням й витрачанням домашнього бюджету. У сфері господарських справ формуються внутрішньосімейні взаємостосунки, зміст яких визначається господарською діяльністю. У цих умовах можливо пізнати мотиваційні та вольові компоненти кожного члена сім'ї, а також визначити можливі конфліктогенні області взаємостосунків, а також варіанти їх налагодження;

- рекреативну (від лат. recreatio – відновлення) – функція організації дозвілля – підтримка родини як цілісної системи; зміст і форми проведення дозвілля залежать від рівня культури, національних традицій, індивідуальних схильностей та інтересів, віку членів родини, її доходів, спрямована на підтримку фізичного стану родини, піклування про благополуччя кожного; функцію соціального контролю - відповідальність членів родини за поведінку її членів у суспільстві, їхню діяльність, основу, що орієнтує, встановлює цінності й елементи культури, визнані в усьому суспільстві або в соціальних групах;

- регенеративну (від лат. regeneratio – відродження) або соціально-статусну, пов'язану з наслідуванням статусу, прізвища, майна, соціального положення;

- психотерапевтичну функцію або емоційної підтримки – психологічний захист кожного члену сім'ї, його емоційна стабілізація. Вона вважається відносно новою, хоча завжди була притаманна сім'ї, набуває особливої актуальності з поширенням в сучасних умовах партнерської сім'ї та зростаючою кількістю стресогенних факторів у світі;

- функцію статевого регулювання – через сім'ю впорядковуються природні статеві потреби людей, які набувають форму подружніх взаємостосунків.

Найбільш важливою особливістю сімейних функцій є їх комплексність, яка заснована на взаємодії родичів і дозволяє поєднати й задовольнити потреби людини в сім'ї. Звичайно, потреба може бути задоволена й поза сім'єю, але це вимагає від людини додаткових енергетичних затрат для встановлення додаткових соціальних контактів з іншими соціальними інститутами та людьми.

На думку Г. Навайтис, можна визначити такі основні групи сімейних потреб:

- створення і підтримання матеріальних умов життєдіяльності сім'ї;
- потреби в любові і опіці, пов'язані з материнством;
- потреба в психологічній і фізичній близькості;
- потреба в сімейному спілкуванні [58].

Різні автори, перераховуючи функції сім'ї, називають їх по-різному, проте виділяється ними сукупність функцій досить схожа. Сучасна сім'я втратила багато функцій (виробничу, охоронну, освітню), однак частина функцій є стійкими до змін, тобто традиційними. Виходячи з цього, можна визначити такі основні сфери сімейного впливу: побут, діти, інтимність та сімейне спілкування.

На сучасному етапі розвитку суспільства, завдяки індустріалізації та розвитку побутового обслуговування, спостерігається зниження ролі сім'ї як господарського осередку і підвищення ролі сімейних відносин її членів, тобто зростає значення соціально-психологічних факторів [19, 34, 56].

Таким чином, сім'я є соціально-психологічною спільнотою – малою групою, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю, і соціальним інститутом – історично конкретною системою взаємовідносин між подружжям, батьками і дітьми, соціальна необхідність якої обумовлена потребою суспільства в фізичному і духовному відтворенні населення (А.Г. Харчев).

У сучасній літературі немає однозначного тлумачення поняття шлюбу. Шлюб – це форма стосунків між чоловіком і дружиною, що історично змінюється і через яку суспільство упорядковує і санкціонує їх статеве життя, а також вбачає їх подружні та батьківські права і обов'язки. Термін подружжя, зазначає З.Г. Кісарчук, означає особистісну взаємодію чоловіка і дружини, що регулюється моральними принципами та властивими їй цінностями і передбачає рівноправність і симетричність моральних обов'язків і привілей подружжя [65].

На думку С. І. Голода, шлюб – це особистісне взаємодія чоловіка і дружини, регульоване моральними принципами і підтримуване іманентними йому цінностями [22]. Подружжю притаманні дві характерні риси:

- 1) неінституційний характер зв'язку;
- 2) рівноправність і симетричність моральних обов'язків і привілеїв чоловіка та жінки.

М. М. Обозов [60] зазначив, що в нормі подружні взаємини виникають в результаті офіційного оформлення відносин любові. Під подружжям як формою міжособистісних взаємин автор розуміє сукупність соціально регламентованих відносин між шлюбними партнерами. Подружні відносини є частиною сімейних відносин, тому за змістом, функціями, способам регулювання вони відрізняються від відносин любові. З точки зору суспільства функція шлюбу полягає в забезпеченні громадського контролю над відтворенням населення і сексуальною поведінкою.

З точки зору індивіда шлюб, є міжособистісним відношенням, що дозволяє задовольнити потреби в емоційній прихильності, індивідуальній статевій любові, в продовженні роду, організації побуту і дозвілля, моральної і емоційної підтримки. Значення шлюбу не тільки в тому, щоб задовольняти зазначені потреби (вони можуть бути задоволені й поза шлюбом). Значення шлюбу в тому, що воно організовує, стабілізує, соціально санкціонує задоволення цих потреб [60, 61].

Подружня пара є основою сім'ї, при цьому подружні стосунки стають центральними з точки зору оцінки сім'ї як успішної або неуспішної, відносини між подружжям в максимальному ступені впливають на якість шлюбу.

Досліджуючи подружні взаємини, необхідно розглянути стадії їх розвитку. Різноманіття сімейних систем істотно ускладнює проблему аналізу стадій подружніх і сімейних стосунків, однак деякі найбільш типові варіанти можна виокремити. Так, Е.Г. Ейдемільер і В.В. Юстицькіс [85] виділили п'ять стадій подружніх взаємин: 1) вибір партнера; 2) романтизація відносин; 3) індивідуалізація стилю подружніх відносин; 4) стабільність-змінність; 5) фаза екзистенціальної оцінки.

У різних країнах, етносах, культурах, релігіях вік членів сім'ї, коли вона знаходиться на тій чи іншій фазі, може бути абсолютно різним. Для кожного періоду сумісного життя притаманні свої завдання, з якими подружжя повинно впоратися, типові проблеми, які вимагають свого вирішення. Труднощі виникають при переході від однієї стадії до іншої, коли подружжя невзможі налагодити й зберегти попередні принципи й поведінку, що мали місце раніше. Тому основним завданням роботи психолога стає допомога членам сім'ї пристосуватися до умов і потреб нового етапу розвитку шлюбу [4, 58, 84].

Дослідники [75, 80, 83] виходять із того, що подружні стосунки постійно розвиваються й змінюються. Час від часу у стосунках чоловіка й жінки можуть виникати деякі «непередбачені» зміни, однак існує й ряд

закономірних, «нормативних» змін, типових для розвитку шлюбу в часі. На зміну романтичній любові в період залицяння й «медового місяця» приходять реалістичне розуміння шлюбу. Нерідко справа доходить до конфронтації ідеалістичних уявлень про шлюб і партнера з реальними «дріб'язками» повсякденного побуту. Після народження дітей з'являються нові радості й турботи. Окремі стадії розвитку подружніх стосунків відповідають періодам виховання дітей, їхнього відділення від батьків і можливого відходу з дому. Найбільш відома система «стадій», де як основна ознака їхнього розмежування використовується наявність або відсутність дітей у сім'ї, а також їх вік. Е.М. Дюваль [86], наприклад, виділила наступні фази в життєвому циклі сім'ї: зустріч майбутнього чоловіка й жінки, їх емоційний потяг один до одного. Прийняття й розвиток нових батьківських ролей. Прийняття в родину нової особистості (дитини). Перехід від діадних відносин чоловіка й жінки до стосунків у трикутнику. Введення дітей у поза сімейні інститути. Прийняття підліткового віку дітей. Експериментування з незалежністю. Підготовка до відходу дітей із сім'ї. Відхід дітей із сім'ї, прийняття їх відходу, життя чоловіка й жінки «очі в очі». Прийняття факту відходу на пенсію й старості.

У сучасній психології відома періодизація Е.К. Васильєвої [65], яка виділяє 5 стадій життєвого циклу сім'ї:

1. Від народження сім'ї до народження дитини.
2. Народження й виховання дітей.
3. Закінчення виконання сім'єю виховної функції.
4. Діти мешкають з батьками й хоча б одна дитина не має власної сім'ї.
5. Подружжя мешкає окремо, або з дітьми, що мають власні сім'ї.

При використанні періодизації стадій розвитку подружніх відносин відмічають відсутність однозначної часової шкали, тому часто використовують періодизацію Д. Фанта: молодий шлюб (триває менше п'яти років), шлюб середнього віку (триває 6-14 років), шлюб зрілого віку (15 – 25 років), шлюб літнього віку.



Шлюбний союз у своєму розвитку переживає низку етапів, які супроводжуються нормативними кризами. Загальний характер цих криз, однак, не визначає їх гостроту й серйозність. Багато чого залежить від бажання й культури міжособистісних стосунків чоловіка й жінки, їх здатності переглядати свої помилкові уявлення, прагнення підтримувати психологічно благополучні, здорові стосунки з іншими членами сім'ї. Наявність усвідомленої настанови на спільний з партнером розвиток, своєчасне виявлення змін у взаєминах дозволяють подружжю керувати своєю поведінкою. Неуважність до процесів розвитку один одного, зміні потреб та інтересів партнера ставить родину на межу розпаду. Розлучення як крайній варіант вирішення виникаючих сімейних протиріч може стати конструктивним досвідом, якщо людина усвідомлює необхідність зміни власних уявлень про себе, інших людей, сімейне життя [65].

При вивченні подружніх взаємин ми спиралися на методологічний підхід В. М. Мясичева, який визначає взаємини як внутрішній стан індивіда, а спілкування – як процес їх прояву і реалізації [57]. Між стосунками і спілкуванням, на його думку, існує нерозривний зв'язок. З одного боку, специфіка спілкування формується під безпосереднім впливом взаємин сторін, що спілкуються, з іншого – в процесі спілкування складаються ті чи інші взаємини між партнерами. Специфіка спілкування подружжя (ступінь активності, форми, стиль, зміст) істотно впливає на особливості взаємин, і, навпаки, взаємини, які склалися між подружжям, позначаються на особливостях спілкування.

Подружні взаємини за своєю природою можна віднести до міжособистісних, тому їх формування та розвиток підкоряються загальним законам формування, розвитку міжособистісних взаємин. Міжособистісні взаємини проходять кілька етапів: зародження (процес знайомства), закріплення (приятельські, товариські відносини), досягнення певної зрілості (дружні, довірчі відносини), ослаблення і припинення.

Як вказують Л. Росс і Р. Нісбетт [70], міжособистісні взаємини формуються і розвиваються в певних умовах, які впливають на їх динаміку, глибину. На міжособистісні відносини впливає середовище (міська, сільська), спільна діяльність, ситуація (звичайна або екстремальна), матеріальні ресурси, етнічні особливості (моно- або поліетнічна середа). Ці фактори при найближчому розгляді подібні до функцій, які виділяються в подружній підсистемі сімейних відносин.

Аналіз психологічної літератури дає можливість виокремити наступні основні підходи в дослідженні подружніх взаємин на етапі власне сімейного життя:

*Інституційно-кризовий, проблемний* (А.І. Антонов, В.А. Терьохін, В.І. Переведенцев, W. Goode, N.Glenn та ін.). Шлюб розглядається не тільки як відповідальність двох індивідуумів один перед одним, але і як взаємна відповідальність двох родів, що поєднується в новій родині; родина розглядається як культурна спільнота людей, яких пов'язує єдність життєвих цінностей, уявлень, а також схожість позиції у взаєминах із суспільством й окремими індивідами. Велика кількість методик і процедур розроблена і в соціології і в психології, але систематизація цієї багатомірної дослідницької техніки в межах цього підходу не завершена.

*Інституційно-трансформаційний підхід* (О.А. Здравомислова, С.І. Голод, S. Bem, M. Норре, G. Hofstede, A. Oakley та ін.). Інститут родини є базовим для підтримки соціальної системи, а його стан є найважливішим критерієм суспільного здоров'я. Сім'я – це мала група, де задовольняється багато важливих особистісних потреб людини. У задоволенні таких потреб полягає смисл психологічних і соціально-культурних функцій сім'ї. Трансформація цих функцій в процесі модернізації сім'ї викликає зміни в житті сімей, в потребах її членів, характері взаємодії сім'ї з оточуючим середовищем, зовнішнім світом і, таким чином, призводить до зміни в усьому ланцюжку особистість-сім'я-суспільство.

*Сімейно-центрований*, соціологізаторський (Н.А. Трикоз, В.В. Гаврилук, Т. Парсонс та ін.) полягає в тому, що зміна соціальних умов, зміна соціальних суспільних ціннісних орієнтирів призводить до того, що механізм відтворення ціннісних орієнтирів перестає бути ведучим, і запускає адаптаційні механізми. Наприклад, як соціальний конфлікт всередині самого молодого покоління, так і внутрішній психологічний конфлікт, що переживають конкретні молоді юнаки та дівчата, для яких батьківський досвід стає прикладом того як «не потрібно жити», а новий взірєць є недосяжним. Цей підхід дозволяє розглядати динаміку сімейних відносин з позицій нелінійності, неврівноваженості, з урахуванням кризових періодів.

*Системний підхід* (А.Я. Варга, Г.Л. Будинайте, Д.С. Валлерстайн, Г. Вебер, J. Haley, D. Jackson, G. Levinger та ін.), сформований в межах системної сімейної психотерапії. Даний підхід ґрунтується на двох положеннях: 1) ціле більше ніж сума його частин; 2) всі частини й процеси впливають і обумовлюють один одного. Сім'я представляє собою диференційоване ціле, підсистеми якого складають окремі члени, або декілька членів сім'ї, пов'язаних спільним господарством, а головне – стосунками. Ці стосунки називають родинно-сімейними. Кожна сімейна система має свої специфічні функції.

Розглянемо питання диференціації подружніх союзів на певні типи. Спроби створити типологію сім'ї у психології, соціології, етнографії робилися багато разів, але єдиної класифікації не існує.

Соціологи на основі даних перепису населення визначають простий нуклеарний (сім'я, що складається із батьків та дітей, або тільки із подружжя) і складний (поєднує дві або більше нуклеарні сім'ї зі спільним господарством і складається із трьох і більше поколінь) типи сім'ї. Також великого поширення набули малі сім'ї – сім'ї з одним із батьків (матір'ю або батьком) [5].

За характером розподілу сімейних обов'язків і дивлячись на те, хто в сім'ї є лідером, виділяють наступні типи сімей [6]: патріархальні сім'ї –

характеризуються домінуванням батька; матріархальні – таким сім'ям притаманне домінування матері; егалітарні – сім'ї, де влада розподіляється між батьком та матір'ю в залежності від ситуації.

За видами соціально-аксіологічної спрямованості [66] виділяють: суспільно-прогресивні сім'ї, де підтримують цінності соціуму, з існуванням єдності поглядів, гарними міжособистісними відносинами; суперечливі – з відсутністю єдності поглядів, де взаємини існують на рівні боротьби одних тенденцій з іншими; антигромадські – у таких сім'ях наявні протиріччя ціннісних ідеалів ідеалам суспільства.

Одним із важливих показників життєдіяльності сім'ї, вчені [67, 69, 77] визначають активність сім'ї, яка характеризує орієнтацію на нарощування й актуалізацію її ресурсів, тобто ступінь самозабезпечення й самопомоги.

В основу типології за показником психологічного здоров'я російські дослідники [31, 44] покладають феномен психологічного здоров'я сім'ї – інтегральний показник її функціонування, що визначає якісну сторону соціально-психологічних процесів родини, показник соціальної активності її членів у внутрішньосімейних відносинах, у соціальному середовищі й професійній сфері, а також стан щиросердечного психологічного благополуччя сім'ї, що забезпечує адекватну життєвим умовам регуляцію поведінки й діяльності усіх її членів. Умовою психологічного здоров'я сім'ї, як зазначає О.Я. Кляпець [37], є гармонійність сімейних взаємин. Здорові сім'я вільна від дезорганізуючої внутрішньосімейної психологічної напруженості і конфліктів, не відчуває дискомфорту подружніх взаємин, має перспективи і не розпадається під впливом незначних труднощів. Це комплексний узагальнений показник соціальної активності її членів у внутрішньосімейних стосунках, у соціальному середовищі і в професійній сфері діяльності членів сім'ї. Цей показник характеризує два основних типи сімей.

Благополучні сім'ї. Згідно підходу К. Риф, яка, узагальнюючи концепції і підходи до розуміння проблеми психологічного благополуччя,

виокремлює шість незалежних компонентів психологічного благополуччя, а саме: самоприйняття; наявність мети і предмета, що забезпечують смисл життя; здатність відповідати вимогам, що пред'являє повсякдення; особистісне зростання; позитивні емоції у стосунках; автономія [92]. Проблеми у благополучних сім'ях, як правило, викликані внутрішніми протиріччями й конфліктами, які пов'язані зі змінами умов життєдіяльності в соціумі.

Неблагополучні сім'ї (проблемні, конфліктні, кризові). Психологічні проблеми виникають через незадоволення потреб одного або декількох членів родини під впливом сильних внутрішньосімейних і загальносоціальних життєвих факторів.

Отже, сім'я як соціальний інститут є постійним об'єктом пильної уваги вчених різних гуманітарних наук, оскільки є тією мікрогрупою, яка забезпечує соціалізацію особистості. У родині відбиваються всі соціальні проблеми, властиві конкретному суспільству.

Таким чином, ми визначили сутність подружніх взаємин, розглянули основні їх характеристики і проаналізували основні наукові підходи до вивчення подружніх взаємин у вітчизняній і зарубіжній психології. Серед чинників, які впливають на подружні взаємини в сім'ї можна виділити наступні:

- чинники, які впливають на міжособистісні відносини: середа, спільна діяльність, життєва ситуація, матеріальні ресурси, етнічні особливості;
- чинники, які впливають на емоційний компонент спілкування як зовнішнього прояву подружніх взаємин: рольові очікування і домагання, задоволеність шлюбом, активність при взаємодії.

## **1.2. Соціально-психологічні характеристики подружніх взаємовідносин**

Традиційний уклад внутрішньо сімейного життя, безсумнівно, проявляється в особливостях взаємин між подружжям, їх рольовими взаємодіями. Однак якщо взяти за досліджувану змінну етнічну приналежність подружжя, то тоді можна розглядати моделі сімей з подібною етнічністю і різною етнічністю.

Розглянемо подружні стосунки в моноетнічних сім'ях, вважаючи їх порівнянними із загальними характеристиками подружніх відносин.

Аналізуючи основні проблеми подружніх взаємин, науковці [31, 56, 62, 75] виділяють фактори, які впливають на якість шлюбу: циклу розвитку сім'ї, її рольової структури, розподілу влади між членами сім'ї, подружнє спілкування, настанови на шлюб і сім'ю, детермінанти вибору шлюбного партнера, ефективність різних паттернів виховання, психологічні особливості взаємодії батьків і дітей.

Розглядаючи сім'ю в процесі її розвитку, численні дослідження були присвячені такому етапу її становлення, як дошлюбні стосунки. В рамках цього етапу розвитку відносин вітчизняними та зарубіжними науковцями розглядалися різні проблеми, такі як особливості міжособистісного сприйняття, специфіка дошлюбних і передшлюбних відносин (М.А. Абалкіна, А.М. Волкова, Л.Я. Гозман, Л.М. Омельченко, Л.П. Панкова, Н.Д. Потапчук, В.А. Сисенко, Б.Ю. Шапіро, В.І. Штильбанс). Цікаві дослідження присвячені проблемі шлюбно-сімейних настановлень молоді [37], вибору шлюбного партнера (Д. Адамс, Р. Зидлер, К. Мурстейн, Дж. Уоллерстайн, С. Блейкли [78]), сумісності партнерів [61]. Дослідженням шлюбно-сімейних взаємостосунків приділяють увагу багато українських дослідників, таких як Н.О. Давидюк [25], М.Є. Жидко [30], О.С. Кочарян [42], Л.Л. Пучкова [68], Н.Є. Хлопоніна [79] та ін.

Проблема вибору шлюбного партнера є однією з найцікавіших і найважливіших в процесі становлення сім'ї. Особливості міжособистісного сприйняття, стереотипи, настанови, уявлення про мужність і жіночність, наявні у молоді, – все це має великий вплив на той чи інший вибір майбутнього чоловіка (дружини) (Ю.Є. Альошина [4]).

Дійсно, існує проблема емоційних відносин між людьми, які в процесі розвитку проходять через систему фільтрів міжособистісного сприйняття, що характеризуються все більшим урахуванням внутрішнього світу іншої людини (А. Керкгофф й К. Девіс).

М.А. Абалкіна [1] обґрунтувала теоретичну модель співвідношення процесів міжособистісного сприйняття й динаміки дошлюбних стосунків. Автор виділяє три стадії позитивного розвитку відносин у дошлюбній парі. На першій стадії відбувається зустріч партнерів і формування перших вражень один про одного. Друга стадія починається, коли відносини переходять у стійку фазу, тобто і самі партнери, і оточуючі сприймають діаду як досить стабільну пару. Відносини стають більш-менш інтенсивними й характеризуються високою емоційністю. Третя стадія виникає після вирішення партнерів про вступ до шлюбу. Знижується ступінь ідеалізації, зростає задоволеність відносинами з партнером. У проміжку між першою й другою стадіями стимульні параметри, чисто зовнішні, зокрема фізична привабливість, поступаються місцем порівнянню мотиваційно-потребнісної, ціннісної або рольової сфер особистості партнера.

Аналізуючи специфіку дошлюбного періоду, необхідно відзначити таке явище, як ідеалізація партнера, що також може негативно позначитися на міжособистісному спілкуванні до шлюбу й у подружніх відносинах.

Існують різні точки зору на роль ідеалізації партнера в дошлюбному періоді. По-перше, ідеалізація необґрунтовано завищує очікування, які пред'являються до партнера і до взаємодії з ним. Тут ідеалізація відіграє деструктивну роль, тому що усвідомлення того, що реальна людина, з якою відбувається взаємодія, не відповідає ідеалізованому образу. Це і призводить

до глибокої незадоволеності партнером, собою, відносинами в цілому, що при невмінні або при небажанні налагодити взаємодію з урахуванням нового, вже більш реального образу партнера приводить до розпаду відносин [65].

Другу точку зору на роль ідеалізації в передшлюбних відносинах можна назвати конструктивною. Тут ідеалізація партнера розглядається як стимул для розвитку його особистості, визначаючи для нього деяку «зону найближчого розвитку», тобто, вказуючи на те, яким він може стати.

Третя точка зору розробляється в рамках гуманістичної психології. На думку А. Маслоу, у самоактуалізованих особистостей, тобто особистостей, які досягли найвищого рівня розвитку, рівня реалізації своїх потенцій, найбільш яскраво виражена здатність любити і бути коханим. Для їхнього кохання характерна повна спонтанність і природність. Ідеалізація зовсім не властива для самоактуалізованих особистостей.

Серед інших характеристик дошлюбної поведінки часто досліджується тривалість знайомства до вступу в шлюб, але саме поняття вибору включає відбір претендентів і відмова від деяких з них. Хоча час дошлюбного знайомства і може в якійсь мірі відображати зазначені аспекти вибору шлюбного партнера, для відображення психічних механізмів становлення шлюбних відносин необхідно досліджувати і такі аспекти, як кількість відмов від вступу в шлюб, мотиви відмов тощо [72].

Мотивація поведінки людей в сфері формування сім'ї є складною системою суб'єктивних факторів, що впливають як на готовність вступити в шлюб, так і на рішення утриматися від цього кроку. Виділяють наступні мотиви вступу до шлюбу: любов, духовна близькість, матеріальний розрахунок, психологічна адекватність, моральні міркування [22].

Систематизуючи типи мотивів вступу до шлюбу, Н.В. Малярова розподілила їх на три групи:

- мотивація на шлюб взагалі (людина розглядає сім'ю як соціально і особистісно значущий для нього інститут);



- мотивація на певний тип шлюбу (престижність, матеріальні міркування; в людини вже сформовані певні уявлення про те, якою має бути його сім'я, які ролі і обов'язки чоловіка і дружини, батька і матері тощо);

- мотивація на шлюб з конкретною людиною (любов, духовна близькість; в ході сімейної життя індивідуальні та особистісні особливості і властивості чоловіка / дружини визнаються, високо оцінюються і враховуються).

На думку російської вченої В.Ф. Мухамеджанової, мотивація створення моноетнічного шлюбу схожа з мотивацією на конкретний тип шлюбу, тоді як мотивація створення поліетнічного шлюбу знаходиться в межах мотивації на шлюб взагалі і мотивації на шлюб з конкретною людиною. Вчена також зауважує, що при вступі в моноетнічний шлюб основний акцент робиться на моральні міркування. Для створення поліетнічного шлюбу спектр мотивації розширюється [56].

Однією з базових потреб людини є потреба у приналежності, що в дорослому віці реалізується у шлюбних взаєминах. Сам акт одруження не гарантує людині подальшого розвитку сприятливої подружньої взаємодії, а є лише стартовою точкою для її формування. Оскільки рішення про одруження та вибір шлюбного партнера зазвичай є не випадковим, а ретельно продуманим кроком, то вже у передшлюбному періоді закладаються підвалини подружньої сумісності, яка надалі визначатиме успішність родинного життя [75].

У сучасній науковій літературі існує значна кількість робіт, у яких мова йде про дослідження феномену подружньої сумісності, внутрішньосімейної адаптації, функціонування сім'ї та її порушень. Подружня сумісність – ступінь узгодженості фізичних і особистісних характеристик членів подружжя, що виражається у їх задоволеності шлюбом [17, 38, 60]. Зовнішнім і об'єктивним показником сумісності є сам факт збереження шлюбу. Внутрішнім і суб'єктивним показником подружньої сумісності є

переживання дружиною і чоловіком психологічного комфорту, надійності, захищеності, задоволення від спілкування одного з одним.

Подружня сумісність є багатоплановою. Зазвичай науковці [66] виокремлюють кілька базових аспектів подружньої родинної сумісності:

Соціальна сумісність полягає в розумінні сенсу життя, суспільній активності, відношенні до себе та до інших людей [32]. Цей аспект сумісності виявляється у зовнішній і внутрішній родинній комунікації. Справжнє кохання, духовна єдність, а відтак і щасливий шлюб неможливі між людьми, які по-різному дивляться на світ, мають протилежні життєві цілі і плани, життєву спрямованість.

Гармонійність, відповідність потреб у інтимному спілкуванні обох членів подружжя забезпечує сексуальна сумісність, яка визначається відповідністю реальної сексуальної поведінки кожного з шлюбних партнерів очікуванням іншого, культурою і технікою статевого спілкування. Сексуальні запити партнерів можуть дуже відрізнятись, оскільки залежать від особливостей виховання в батьківській родині, від життєвих настанов, діапазону прийнятності, а також від ряду біологічних характеристик, як-от вік, темперамент, стан здоров'я.

Побутова сумісність виражає узгодженість поглядів на стиль життя, на призначення сім'ї, на сімейні ролі. Якщо партнери будуть мати схожі погляди на побутові питання, то у сім'ї завжди буде панувати комфорт і затишок [79].

Психологічна сумісність полягає у взаємодії характерів, темпераментів, особистісно-вольових якостей подружньої пари. Саме від неї залежить емоційний настрій у сім'ї. Ця сумісність втілюється на духовному й інтелектуальному рівнях.

Для інтелектуального рівня сумісності важливі не стільки рівень ерудованості, освіти кожного з партнерів, скільки вміння правильно зрозуміти одне одного. Процес взаєморозуміння передбачає подолання змістових бар'єрів, коли одну подію члени подружжя сприймають по-

різному. Постійне взаємне нерозуміння, нездатність та небажання збагнути духовну сутність одне одного призводять до повного інтелектуального і комунікативного відчуження, що в подальшому породжує конфліктні ситуації.

За відсутності якої-небудь із цих груп передумов сумісності не відбувається оптимальна внутрішньосімейна адаптація або вона відбувається повільно, гармонія подружнього союзу порушується. Високий рівень подружньої сумісності значно збільшує вірогідність подружньої гармонії, натомість подружня несумісність становить серйозну загрозу цілісності та тривалості шлюбу.

Наступною не менш важливою характеристикою сімейних відносин є соціально-психологічний клімат у сім'ї. Соціально-психологічний клімат – якісна сторона міжособистісних відносин, що виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості в групі.

Визначаючи основні елементи соціально-психологічного клімату, А.П. Ощепкова виділяє емоційний контакт і соціально-психологічну сумісність. При цьому в життя сім'ї ці два елементи сильно переплітаються між собою. Показником же характеру клімату, його спрямованості, благополуччя є спілкування в сімейній групі. Спілкування при цьому виступає як інтегральне поняття, в якому знаходять свій прояв і емоційний контакт, і рівень сумісності [66].

Своє визначення соціально-психологічного клімату сім'ї подано О.О. Добриніною [26]. Під соціально-психологічним кліматом сім'ї науковцем розуміється узагальнена інтеграційна характеристика сім'ї, яка відображає ступінь задоволеності подружжя основними аспектами життєдіяльності сім'ї, загальним тоном і стилем відносин.

Визначаючи якісні показники, з яких складається соціально-психологічний клімат сім'ї, автор орієнтується на теоретичні положення М.М. Обозова А.М. Обозової [61], які виділяють в шлюбі чотири рівні

міжособистісних відносин – психофізіологічний, психологічний, соціально-психологічний, соціологічний.

Для оцінки оптимальності соціально-психологічного клімату О.О. Добриніна запропонувала використовувати критерій емоційного самопочуття особистості. Аналіз емпіричних даних показав, що вирішальну роль в оцінці соціально-психологічного клімату грають такі показники, як задоволеність психологічною атмосферою, ефективність психологічної підтримки подружжя і задоволеність спілкуванням [26].

Такі характеристики сімейних відносин, як «стійкість шлюбу», «стабільність шлюбу» та «задоволеність шлюбом» подружжям, часто використовуються як взаємозамінні та синонімічні. Однак низка дослідників [4, 32, 36, 60] вважають важливим розділяти ці поняття, уточнюючи їх значення.

Подружні стосунки розглядаються з різних точок зору, але в основному їх можна звести до двох. Першу з них можна назвати соціологічною (вона поширена в соціології, демографії, юриспруденції). Часто єдиним фактором, що визначає наскільки гарними є відносини подружжя, виявляється юридична збереженість даного шлюбу на момент дослідження. Ця характеристика отримала назву «стабільність шлюбу» («інтактність сім'ї», «стійкість шлюбу»). Такий підхід або тип дослідження має значні обмеження. Насправді у багатьох з юридичної точки зору збережених сім'ях відносини між подружжям порушені, і фактично це сім'ї, які перебувають на межі розлучення або навіть реально не існуючі, де подружжя вже давно не живе разом, але з яких-небудь причин не оформляють розлучення [84].

Інший варіант підходу до вивчення внутрішньосімейних стосунків умовно може бути названий соціально-психологічним, оскільки основний акцент тут ставиться на вивчення суб'єктивної оцінки кожним з подружжя характеру їхніх стосунків – «задоволеність шлюбом». Часто вживаними синонімами цього терміну є «успішність шлюбу», «згуртованість сім'ї», «сумісність подружжя» Цей підхід дозволяє більш точно діагностувати стан

внутрішньосімейних стосунків. Сім'я при цьому розглядається не з точки зору глобальних соціальних закономірностей, а з точки зору її власних динамічних змін, які аналогічні процесам в малій групі [4].

Природно, що стабільність шлюбу і задоволеність шлюбом є досить пов'язаними характеристиками. Російська дослідниця Є.Ф. Ачильдієва припускає, що ці феномени є різними рівнями відносин подружжя. На думку науковця існує три рівня стабільності шлюбу:

1) загальний рівень – рівень стійкості шлюбу, тобто юридичне збереження шлюбу (відсутність розлучення);

2) рівень «приспосованості в шлюбі», «адаптованості подружжя». Тут спостерігається не тільки відсутність розлучення, а й спільність подружжя за такими характеристиками, як поділ домашньої праці, виховання дітей тощо;

3) найбільш глибокий рівень – рівень «успіху» або «успішності в шлюбі», який характеризується перш за все збігом ціннісних орієнтацій [23].

З метою розрізнення та точного вживання термінів доцільно розглядати поняття «стабільність шлюбу» як тимчасовий процес, а поняття «стійкість шлюбу» як характеристику його стану в той чи інший момент (С.А. Клапішевська; Т. Шибутані).

Досліджуючи фактори стабільності шлюбу, М.М. Обозов та А.М. Обозова класифікували їх на такі види: зовнішні–внутрішні, об'єктивні–суб'єктивні.

До зовнішніх об'єктивних факторів можна віднести такі, як стабільність соціальної системи, в яку включена сім'я та матеріальні умови життя сім'ї. До зовнішніх суб'єктивних факторів стабільності шлюбу відносять силу соціального контролю, ефективність правових і моральних норм, національних і культурних традицій, очікувань значущого оточення. До внутрішніх суб'єктивних факторів можна віднести міжособистісні почуття членів сім'ї: подружжя сумісність, почуття любові, відповідальності, боргу, поваги подружжя по відношенню один до одного, батьків і дітей [23].

А. К. Дмитренком визначено три блок-фактора стабільності сім'ї:

1. Блок-фактор функціонально-рольової взаємодії подружжя. Він є культурно- і стиле утворювальним в подружньому спілкуванні.
2. Блок-фактор подружньої сумісності.
3. Задоволеність шлюбом як конкретний прояв зростання особистісного начала в сімейному житті. Цей блок включає в себе задоволеність особистістю чоловіка або жінки і задоволеність стосунками в шлюбі.

В ході дослідження автором були виявлені варіативні і інваріантні чинники стабільності шлюбу. Варіативні – це ті характеристики спілкування подружжя, які в процесі становлення сім'ї узгоджуються і проявляються в адаптивних механізмах. Адаптивні процеси спостерігаються в тих аспектах подружніх відносин, які не зачіпають особистісно-сміслових утворень подружжя. Це рольова взаємодія подружжя, нижчі рівні сумісності, особистісні якості подружжя.

Інваріантні характеристики стабільності шлюбу – це ті характеристики спілкування подружжя, які залишаються незмінними або слабо піддаються корекції ззовні, але грають істотну роль в стабільності шлюбу. До інваріантних характеристик стабільності шлюбу відносяться: настанови подружжя на цінності сім'ї, високий рівень розвитку моральної сфери особистості і наявність почуття любові, позитивні репродуктивні настанови і висока оцінка сімейного життя. Оптимальне поєднання варіативних і інваріантних характеристик спілкування подружжя слугує індикатором задоволеності шлюбом кожного партнера [62, 66].

Серед безлічі показників, використовуваних для визначення якості шлюбу, одним з найбільш змістовних є задоволеність шлюбом. Проблема задоволеності шлюбом та її чинників займає важливе місце в психології сімейних стосунків. Значний внесок у її вивчення внесли зарубіжні та вітчизняні дослідники (Ю.Є. Альошина, Т.В. Андрєєва, М. Аргайл, М.Ю. Арутюнян С. Альбрехт, Р. Вінч, А.М. Волкова, Т.О. Гурко,

С.А. Клапішевська, А.О. Корнюх, Р. Левіс, Д. Олсон, Б. Роллінс, Т.В. Сенько, В.В. Столін та ін.).

Задоволеність шлюбом доречно розглядати як суб'єктивне сприйняття членами подружжя функціональності сім'ї в плані задоволення їхніх індивідуальних потреб та кризь призму соціокультурних норм. Загальновідомо, що родина має слугувати для особистості осередком психологічного затишку і комфорту. Якщо людина їх отримує від свого подружнього партнера, то за цим критерієм вона буде задоволена шлюбом [90]. Задоволеність шлюбом розглядають також як узагальнену емоцію, генералізоване переживання і зазначається, що дане стійке емоційне відчуття може виявлятися як в емоціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях [91].

Задоволеність шлюбом є динамічною характеристикою, яка може змінюватись впродовж всього подружнього життя, як в сторону покращення, так і навпаки. Ця якість формується через вплив дошлюбних (походження та характер сімейного виховання шлюбного партнера, вік вступу до шлюбу і його мотивація у подружньої пари, тривалість і характер дошлюбного залицяння, ставлення до одруження батьків шлюбних партнерів) і шлюбних чинників за домінуючої ролі останніх (психологічний чинник як узгодженість, гармонійність особистісних якостей членів подружжя, їхніх характерів і рольових домагань; матеріальний статус сім'ї; культурний чинник як задоволеність інтелектуально-культурних запитів подружжя; сексуальний чинник) [75].

Основними психологічними аспектами, які впливають на задоволеність шлюбом, науковці [91] вважають наступні:

- позитивне ставлення до подружнього партнера, що виражається в його особистісній привабливості, легкості спілкування з ним, узгодженості ціннісних орієнтацій;
- емоційна задоволеність відносинами з партнером: вираження взаємного кохання та поваги, взаємна допомога подружжя особистісному

зростанню кожного, задоволеність рівноправними відносинами, відповідність шлюбного партнера ідеальному образу;

- ефективність спілкування в подружній парі: глибина саморозкриття партнерів, точність невербальної комунікації, узгодженість очікувань, частота успішного спілкування в парі, взаєморозуміння й емпатія;

- родинна взаємодія як сприймання подружжям себе єдиним цілим – подружньою парою, дружня прихильність шлюбних партнерів і спільність їхньої діяльності, ефективність взаємодії.

Однією із спроб систематизувати отримані у різних дослідженнях чинники задоволеності шлюбом можна назвати виділені Т.А. Гурко наступні чотири групи:

1. Соціально-демографічні та економічні характеристики сім'ї: величина сукупного сімейного прибутку, вік подружжя, кількість дітей у сім'ї тощо.

2. Характеристики позасімейної сфери життєдіяльності подружжя: професійна сфера, взаємодія подружжя з найближчим соціальним оточенням тощо.

3. Установки та поведінка подружжя в основних сферах сімейної життєдіяльності: розподіл господарсько-побутових обов'язків та збіг установок у цій сфері сімейного життя, організація дозвілля.

4. Характеристики подружніх стосунків: емоційно-моральні цінності (почуття кохання та поваги до партнера, спільні погляди та інтереси, подружня вірність тощо) [24].

Окремий напрямок представляють роботи, присвячені проблемі деструктивних сімейних відносин, зокрема, сварок, конфліктів, криз (К. Вітек, Т.О. Гісем, І.В. Головньова, В.А. Кан-Калік, Г.А. Навайтис, В.О. Сисенко та ін.). Під час будь-якої тривалої взаємодії людей неминучими є зіткнення їх інтересів. Жодна сім'я не може обійтися без ситуацій суперечливості потреб, прагнень та дій, що породжує родинні сварки та



конфлікти. Їх своєчасне та конструктивне вирішення згуртовує членів родини, підвищуючи рівень їх психологічної культури.

Всебічно проблему подружніх конфліктів досліджено В.О. Сисенком [67]. На думку науковця сімейні конфлікти пов'язані з прагненням людей задовольнити ті або інші потреби або створити умови для їх задоволення без врахування інтересів партнера.

На ґрунті цього, подружні конфлікти можна класифікувати наступним чином:

1. Конфлікти, що виникають на основі незадоволеної потреби в цінності й значимості свого «Я», порушення почуття достоїнства з боку іншого партнера, його зневажливе, неповажне ставлення.

2. Конфлікти, психічні напруження на базі незадоволених сексуальних потреб одного або обох чоловіка й жінки.

3. Психічні напруження, депресії, конфлікти, сварки через незадоволену потребу одного або обох чоловіка й жінки в позитивних емоціях: відсутність ласки, турботи, уважності, розуміння гумору, подарунків.

4. Конфлікти, сварки, пов'язані із пристрастю одного із подружжя до спиртних напоїв, азартних ігор та інших гіпертрофованих потреб, що призводять до неощадливих і неефективних витрат коштів сім'ї.

5. Фінансові розбіжності, що виникають на основі перебільшених потреб одного із подружжя в розподілі бюджету, змісту сім'ї, внеску кожного з партнерів у матеріальне забезпечення сім'ї.

6. Конфлікти, сварки, незгоди через незадоволення потреб чоловіка чи жінки в харчуванні, одязі, у будівництві житла тощо.

7. Конфлікти у зв'язку з потребою у взаємодопомозі, взаємопідтримці, у співробітництві з питань поділу праці в сім'ї, ведення домашнього господарства, виховання дітей.

8. Конфлікти, сварки на ґрунті різних потреб та інтересів у проведенні відпочинку й дозвілля, різних хобі [65].

Найбільш глобальною причиною конфліктів між чоловіком і дружиною, за думкою американського психолога У. Харлі, є подружня несумісність, яка виникає у випадку тотального незадоволення базових потреб подружжя.

Узагальнюючи соціально-психологічні характеристики подружніх взаємин необхідно визначити основні умови та чинники гармонізації взаємовідносин. Гармонію сімейно-шлюбних стосунків з погляду на особистісні параметри визначають кілька основних елементів [65]:

- емоційний бік подружніх стосунків, ступінь прихильності;
- подібність їх уявлень, бачень себе, партнера, соціального миру в цілому;
- подібність передбачає у кожного з партнерів модель спілкування, поведінкові особливості;
- сексуальна й психофізіологічна сумісність партнерів;
- загальний культурний рівень, ступінь психічної й соціальної зрілості партнерів, збіг систем цінностей чоловіка й жінки.

Таким чином, аналіз соціально-психологічних характеристик подружніх взаємин та підходів до їх вивчення дозволяє побачити широту та багатоплановість кола бачення проблематики. В поліетнічних сім'ях, окрім розглянутих соціально-психологічних характеристик, на подружні взаємини впливають також етнокультурні чинники.

### **1.3. Визначення задоволеності шлюбом в сучасних сім'ях**

У соціологічній науці задоволеність шлюбом визначають як характеристику «суб'єктивної оцінки кожним з подружжя характеру їхніх стосунків» [18, 12].

У психологічній науці основні фактори, які характеризують внутрішню сімейну ситуацію, виявляються при порівнянні відчуттів людей,

які перебувають у шлюбі і розлучених подружжів, тобто з використанням параметрів стабільності шлюбу.

Досить багато авторів не завжди розподіляють поняття «задоволеність шлюбом» і «стабільність шлюбу» у своїх роботах.

Стабільність шлюбом і задоволеність шлюбом є досить пов'язаними характеристиками, що і було зазначено у ряді емпіричних досліджень [20]. Також, існує думка, що ці феномени є різними рівнями відносин подружжя.

Рівні відносин подружжя:

1. Рівень стійкості шлюбу.

Перший, найбільш загальний рівень, тобто юридична схоронність шлюбу (відсутність розлучення).

2. Рівень «приспосованості в шлюбі», «адаптованості в шлюбі».

На цьому рівні спостерігається не лише відсутність розлучення або відсутності ситуації, яка призведе до розлучення, але й спільність подружжя за такими характеристиками, як поділ домашньої праці, виховання дітей.

3. Рівень «успіху» або «успішності шлюбу».

Цей рівень є найбільш глибоким. Він характеризується збігом ціннісних орієнтацій подружжя [19].

В.А. Сисенко вперше розподілив поняття «стійкість шлюбу» і «стабільність шлюбу». На його думку, «стійкість шлюбу» - це стійкість системи взаємодії подружжя, ефективність і результативність їхньої спільної діяльності, спрямованої на досягнення як взаємних, так і індивідуальних цілей подружжя [48, 89-90].

Продовжив займатися розширенням даного поняття В.В. Бойко [11]. Стійкість шлюбу, він розглядає, як об'єктивну та суб'єктивну сторони шлюбу. Об'єктивна сторона міцності шлюбу залежить від можливості його розпаду, яка може бути виражена співвідношенням кількості шлюбів і розлучень, зареєстрованих у даному регіоні за певний проміжок часу. Суб'єктивна сторона характеристики шлюбу включає в себе задоволеність подружніми відносинами, установку подружжя на збереження сім'ї.

Показниками суб'єктивної сторони стійкості шлюбу, на думку В.В. Бойко, може бути оцінка його міцності, яку дають самі подружжя [8, 24].

А.В. Шашлов дає власну характеристику поняття «задоволеність шлюбом». На його думку, «подружжя задоволеність шлюбом» - є ні що інше, як суб'єктивне сприйняття подружжям, крізь призму соціокультурних норм ефективності функціонування сім'ї в плані задоволення їх індивідуальних потреб [59, 121].

А отже, з цього визначення, можна зробити висновок, що незадоволення особистісних потреб у шлюбі може бути одним з факторів, що впливають на задоволеність шлюбом взагалі.

Таким чином, з точки зору різних авторів, родина це мала група, яка має такі специфічні особливості як:

- нормативна заданість;
- гетерогенність складу;
- закритість;
- поліфункціональність та історичність.

Дані характеристики в максимальній мірі визначають особливості протікання соціально-психологічних процесів у сім'ї. Головною відмінністю сім'ї від шлюбу є наявність дітей, а шлюб характеризується міжособистісною взаємодією двох партнерів.

У психологічному дослідженні сім'ї та подружжя основний акцент ставиться на вивченні саме задоволеності шлюбом. Більшість дослідників визначають її як внутрішню суб'єктивну оцінку, ставлення подружжя до власного шлюбу. Найбільш повне визначення саме задоволеності шлюбом дає С.І. Голод: «Задоволеність шлюбом – складається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, що утворилися у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, що становлять її досвід (дійсний або символічний) у даній сфері діяльності» [15, 23].

Дуже багато дослідників займалися вивченням характеристик, які впливають на задоволеність шлюбом. У найбільш систематичному вигляді

вони були представленні в моделі якості шлюбу, створеними американськими дослідниками Р.А. Левісом і Дж.Б. Спенієром [28], що здійснили вторинний аналіз понад 300 робіт наприкінці 70-х років. Саме вони виділили 40 найважливіших ознак подружнього успіху, які об'єднали в 14 груп, що у свою чергу склали три блоки факторів.

Три блоки факторів «задоволеності шлюбом» за Р.А. Левісом, Дж.Б. Спенієром [28]:

1. Дошлюбні.
2. Соціальні і економічні.
3. Особистісні і внутрішньо шлюбні (внутрішньо подружні).

Таким чином, задоволеність шлюбом – складається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, що утворилися у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, що становлять її досвід (дійсний або символічний) у даній сфері діяльності.

Задоволеність шлюбом дуже тісно пов'язана з наступними питаннями:

- психологічний клімат сім'ї;
- подружня сумісність партнерів;
- гендерні установки;
- відповідність ролевим очікуванням подружжя.

Ю.Є. Альошина [4] відмічає, що як вітчизняні, так і зарубіжні дослідження показують: що після народження дитини задоволеність шлюбом починає зменшуватися. Поки дитина маленька, розподіл ролей задовольняє обох членів подружжя: дружина виконує суто жіночі справи і обов'язки, зв'язані з сім'єю та домом, а чоловік – чоловічі, ті які пов'язані перш за все з роботою. Однак коли дитині виповнюється 3-4 роки і догляд за нею вже не потребує особливих жіночих якостей, задоволеність шлюбом знижується. Жінка після закінчення відпустки по догляду за дитиною, повертається на роботу, і на неї лягає подвійне навантаження. Передача частини турбот по догляду за дитиною і домашніх справ обмежує свободу чоловіка, у тому числі і в професійній діяльності, яка являється для нього головною, і вступає

у протиріччя із стереотипами по розподіленню домашніх ролей у сім'ї, які вже давно склалися у суспільстві. Прагнучи звільнитися від тиску дружини, чоловік все більше занурюється у стан пасивності, дружини ж стає все більш вимогливою та директивною. Отже, з цього слідує, що позиція і одного і іншого члена сім'ї вступають у протиріччя із гендерними установками, вони начебто міняються ролями, дружина стає активною, а чоловік пасивним.

Отже, поняття задоволеності шлюбом іноді ототожнюють з поняттям стабільності шлюбу, але не слід забувати, що ці два поняття являються різними та мають різну суть.

#### **1.4. Чинники задоволеності шлюбом в сучасних сім'ях**

Фактори задоволеності шлюбом дуже тісно пов'язана з наступними питаннями:

- психологічний клімат сім'ї;
- подружня сумісність партнерів;
- гендерні установки;
- відповідність рольовим очікуванням подружжя, рольова адекватність.

##### *Клімат шлюбу, як психологічний чинник задоволеності шлюбом*

Будь-яка сім'я являється інтимною соціальною групою, і життя кожної такої соціальної групи має свою власну специфіку, це пов'язано з тим, що люди, які її створюють – індивідуальні та неповторні. Головним фактором, який дозволяє відрізнити сім'ї – це є характер атмосфери, який панує в родині та в родинних стосунках.

Психологічний клімат, або ж психологічна атмосфера – це характерний для тієї чи іншої сім'ї стійкий емоційний настрій. Він виникає в результаті сукупності настроїв членів сім'ї, їх душевних переживань, хвилювань, ставлення один до одного, до оточуючих, до роботи, до соціуму взагалі, тобто є наслідком сімейної комунікації. А це свідчить про те, що не тільки

особливості міжособистісних та рольових відносин членів сім'ї впливають на мікроклімат родини, але й він, впливає на міжособистісні стосунки її членів, на їхнє світовідчуття, саморегуляцію, самооцінку та життєдіяльність сімейного колективу [9, 43].

Психологічний клімат – це комплекс психологічних умов, які сприяють чи навпаки, перешкоджають згуртованості сім'ї, тобто це сукупність психологічних станів, настроїв, стосунків її членів. Психологічний клімат – це стале поняття. Його створюють члени кожної сім'ї, і саме від їхніх зусиль залежить, яким саме він буде. Вміння і бажання розуміти один одного, задовольняти потребу партнера в рівноправ'ї, підтримувати уявлення членів родини про сімейні ролі – ось складові психологічного клімату [9, 46].

Психологічний клімат нерозривно пов'язаний з ідейно-моральними цінностями сім'ї та являється показником якості міжособистісних стосунків між членами родини. Ось чому його нерідко називають морально-психологічним кліматом, маючи, при цьому, на увазі емоційну єдність, загальний стиль життя сім'ї, характер стосунків у ній [9, 47].

М. Алексеєва, В. Сердюк, С. Кулаков, І. Шилов, І. Гребеніков являються представниками теорії розподілу психологічного клімату в сім'ї [16].

Виділяють два типи психологічного клімату в сім'ї:

1. Сприятливий.
2. Несприятливий.

Ознаками сприятливого психологічного клімату є:

- згуртованість;
- подружня сумісність;
- можливість всебічного розвитку особистості кожного члена родини;
- висока доброзичлива вимогливість один до одного і до себе самого;
- почуття захищеності та емоційного задоволення;
- висока внутрішня дисциплінованість, принциповість, відповідальність;

- бажання і вміння зрозуміти іншого;
- можливість вільно висловити власну думку з будь-якого питання в прийнятній для іншого формі;
- прагнення проводити вільний час разом;
- уміння адекватно розподіляти обов'язки, щоб усі були завантажені в залежності від власних можливостей.

Простежити та проаналізувати психологічний клімат можливо в сумісності людей. Факт збереження сім'ї являється зовнішнім та об'єктивним показником сумісності, а відчуття у членів родини психологічного комфорту, захищеності, надійності, задоволення від спілкування один з одним – внутрішні та суб'єктивні показники.

В руслі концепції самоактуалізації А. Маслоу, у дослідженні Д. Іванова представленні деякі особливості процесу самореалізації особистості в шлюбно-сімейних стосунках. Самореалізація особистості завжди опосередкована пізнанням і ставленням людини до іншої людини, а також ставленням інших людей до неї. У шлюбі найближчою людиною, яка значною мірою сприяє самоактуалізації та самореалізації, являється саме шлюбний партнер. Образ «Я» як програма самореалізації опредмечується кожним шлюбним партнером у конкретних результатах шлюбно-сімейної взаємодії [57, 132].

Сім'я являється результатом гармонізації різноманітних потреб жінки та чоловіка в умовах тривалого та тісного контакту.

Сімейний потенціал складається з наступних чинників:

- матеріальний;
- фізичний;
- сексуальний;
- духовний;
- інтелектуальний;
- психологічний.



Для того, щоб сімейні стосунки формувалися стабільно вирішального значення набуває не лише наявність у подружжя тих чи інших позитивних якостей по кожному з факторів, але й ступінь відповідності цих якостей очікуванням [62, 131].

Тепер детальніше розглянемо кожен з чинників, які є складовими сімейного потенціалу.

Матеріальний чинник визначається внеском партнера до матеріального рівня і відповідністю цього внеску очікуванням і вимогам шлюбного партнера. Важливо, що матеріальний чинник значно залежить від важливості для кожного з партнерів матеріальної сторони шлюбу. Ці якості закладаються ще в дитинстві. Дитина, що звикла, у своєму дитинстві, до благополуччя та достатку в подальшому житті прагнутиме отримати належний рівень забезпеченості та комфорту і в своїй сім'ї. практична оцінка матеріального чинника здійснюється співвідношенням прибутків і майнового стану партнерів з урахуванням взаємних претензій і докорів у цьому плані.

Фізичний чинник зазвичай має неусвідомлений характер: незалежно від статті одна людина може викликати в іншій симпатію чи, навпаки, антипатію. Фізичний чинник дуже часто має вирішальне значення на початку спілкування між особами протилежної статті, та носить винятково стійких характер, довго зберігається позитивне чи негативне забарвлення. В подальшому, в процесі спілкування, можливі лише корекції: більша терпимість, посилення симпатії, або ж загострення негативного відтінку.

Сексуальний чинник визначається відповідністю реальної сексуальної поведінки кожного з партнерів очікуванням іншого. Сексуальні запити партнерів можуть дуже відрізнятись. Цей фактор залежить від особливостей виховання в батьківській родині, від життєвих установок, діапазону прийнятності, а також від ряду біологічних характеристик: вік, стан здоров'я, темперамент [44, 103].

Ми вважаємо, що важливо враховувати природну різницю між моделями жіночої та чоловічої сексуальності як в якісному плані, так і в віковому.

Якщо говорити про сексуальну сумісність, то треба згадати і про фізичну також, бо саме вони найтісніше пов'язані між собою. Таким чином, сексуальна сумісність – це відповідність потреб в інтимному спілкуванні одного шлюбного партнера можливостям і потребам іншого шлюбного партнера. В останній час набула популярності теорія «пробного шлюбу». Зазвичай прихильниками цієї теорії є молоді люди, які вважають, що до того, як брати шлюб, обов'язково треба перевірити сексуальну сумісність. Але негативним у цій теорії є те, що під час закоханості, тобто на перших етапах інтимних взаєминах, фізіологічна несумісність майже не проявляється. Вона стає проблемою після кількох років проживання, коли вже минула перша емоційна закоханість, відбулося звикання партнерів один до одного.

Вченими було доведено, що більшість випадків сексуальної несумісності залежить не від фізіологічних чинників, а від рівня їх вихованості та особливостей характеру [37, 52].

Духовний чинник визначається співвідношенням інтелектуально-культурних запитів шлюбного партнера. Вираженість цього чинника мінлива та змінюється протягом всього життя.

До духовної сумісності також можна віднести і соціальну сумісність – це сумісність ціннісних орієнтацій, світоглядів, ідеалів, життєвих планів, спільність суспільно-політичних та трудових спрямувань людей. Важливим є той факт, що справжнє кохання, а, отже, духовна єдність, а відтак і щасливий шлюб неможливі між людьми, які по-різному дивляться на світ, мають неоднакові життєві цілі, життєву спрямованість. Якщо психологічні та фізіологічні сторони можна гармонізувати як при їх тотожності у партнерів, так і при їх протилежності, то соціальна сумісність вимагає повного збігу поглядів [37, 88-89].

Інтелектуальний чинник передбачає ступінь пізнавальних інтересів, близький рівень освіти, стиль мислення. Тут важливий не стільки рівень ерудованості кожного з партнерів, скільки вміння правильно і точно зрозуміти один одного. Процес взаєморозуміння передбачає подолання змістових бар'єрів, оскільки можливі такі ситуації, коли одну й ту ж саму подію люди сприймають по-різному. Постійне взаємонепопорозуміння, нездатність та небажання збагнути духовну сутність один одного призводить до повного інтелектуального і комунікативного відчуження, що в подальшому житті призводить до конфліктних ситуацій. Духовно та інтелектуально розвинена людина прагне насамперед до розумової близькості, вона скоріше пробачить партнерові недбалість у господарстві, ніж повне інтелектуальне відчуження та духовну обмеженість.

Психологічна сумісність – це сумісність характерів, темпераментів, емоційно-вольових особливостей людей.

Психологічна сумісність шлюбних партнерів ґрунтується на взаємному позитивному психологічному сприйнятті якостей характеру, темпераменту, розуму, звичок та потреб. Вона теж істотно залежить від взаємоповаги один до одного, симпатії, кохання, дружби, від єдності поглядів і уявлень. Також невід'ємною складовою психологічної сумісності являється психологічна адаптація.

Отже, можна зазначити, що в шлюбі кожен з подружжя може виступати як психотравмуючий фактор. Дуже яскраво це проявляється, якщо один з подружжя стає на заваді у задоволенні потреб, інтересів та намірів іншого. А це свідчить про те, що наміри і бажання одного блокуються незгодою та протидією іншого. У такій ситуації подружжя стає вже не союзниками та партнерами, а суперниками, і такий стиль суперництва вкрай негативно впливає на психологічний клімат.

Велике значення у збереженні позитивного психологічного клімату відіграє психологічна установка. Песимісти і оптимісти по-різному сприймають періоди, за яких проявляються позитивні чи негативні емоції.

Таким чином, ми виокремили найважливіші чинники, що впливають на психологічний клімат у сім'ї. Але варто пам'ятати, що кожна людина, кожна родина індивідуальна, шляхи досягнення сприятливого психологічного клімату теж різні, однак завжди базуються на повазі, талантові поступатися та співпереживати один одному.

*Подружня сумісність, як чинник стабільності шлюбу*

Функціонування людини як живої істоти припускає реалізацію різних потреб. Деякі з них можуть бути задоволені самотійно дорослою людиною, а ось деякі з них – лише разом з ким-небудь, а саме при створенні сім'ї.

Сім'я – це результат і творець цивілізації. Саме вона займає одне з найважливіших місць в людському суспільстві. Протягом всього розвитку людства подружня сумісність була запорукою стабільності в державі. Тому ця проблематика є досить актуальною у наш час.

Широке коло питань пов'язаних з проблемами сім'ї, формуванням шлюбно-сімейних стосунків та розгляд подружньої сумісності досліджували В.А. Семиченко, В.Н. Дружинін, М.М. Обозов.

Сім'я являється найважливішим джерелом економічного та соціального розвитку суспільства. Саме вона породжує головний суспільний, життєвий скарб – людину. Через неї відбувається зміна поколінь людей, у ній здійснюється виховання, первина соціалізація людини, досягнення особистістю громадянської зрілості. Вона слугує ефективним засобом для відновлення, підтримки духовних і фізичних сил людини, включення особистість в суспільне життя [9, 53].

Хороша, міцна сім'я створюється не за один день, а будується поступово, докладаючи чимало зусиль. Дуже багато душевних сил вкладається при підготовці до самого шлюбу і після його закінчення. Виникає безліч труднощів:

- житлово-побутові труднощі;
- матеріальні;

- економічні.

Подружня сумісність багатопланова. Існують такі види подружньої сумісності:

1. Соціальна подружня сумісність.

Соціальна сумісність – це особливий погляд людини на світ, ціннісні орієнтації. Вона полягає в розумінні сенсу життя, суспільній активності, відносинах до себе і до інших людей. Важливим є те, що дуже важко витримати таку несумісність у шлюбі протягом усього життя.

2. Психологічна подружня сумісність.

Психологічна сумісність полягає у взаємодії темпераментів, характерів, особистісно-вольових якостей подружньої пари. Саме від неї залежить емоційний настрій у сім'ї.

3. Сексуальна подружня сумісність.

Дана подружня сумісність полягає в гармонійності, відповідності потреб у інтимному спілкуванні обох сторін подружжя. Вона формується на знаннях з анатомії і фізіології людини, на культурі і техніці статевого спілкування.

4. Сімейно-побутова подружня сумісність.

Сімейно-побутова подружня сумісність означає єдність поглядів на стиль життя, на призначення сім'ї, на сімейні ролі. Якщо партнери будуть мати схожі погляди на побутові питання, то у сім'ї завжди буде панувати комфорт і затишок [9, 72-75].

Різні види подружньої сумісності взаємопов'язані і доповнюють один одного. Тому у сімейних відносинах потрібно враховувати кожен аспект, для того, щоб не порушувати злагоди, яка так важко здобувається.

Високий рівень подружньої сумісності значно збільшує вірогідність подружньої гармонії, проте вирішальної все ж таки є загальна культура партнерів, яка полягає у:

- толерантності;

- у розумінні того, що добрі стосунки, а не порядок, затишок і смачна їжа є головною цінністю сімейного щастя та благополуччя;

- вмінні не розпускатися, контролювати і стримувати негативні емоції.

При наявності такої культури подружжя несумісність мало помічається і не псує подружніх стосунків, тоді, коли у неврівноважених, нестриманих, грубих та агресивних партнерів вона викликає постійні конфліктні ситуації.

Розлучення у сім'ї погано впливає на саме подружжя, їхніх дітей та родичів. Більшість розлучень відбувається у молодих сім'ях тому, що молоді люди легко можуть зруйнувати тільки що створене сімейне вогнище, вважаючи що всі «серйозні» стосунки ще попереду. Молоді люди частіше всього не готові до обмеження особистої свободи, не готові принести у жертву щось заради близької, коханої людини. Вони з легкістю погоджуються на розлучення, не думаючи про те, що саме їхня сім'я могла бути тією сім'єю, у якій вони, за умови терпіння і взаєморозуміння, могли б бути щасливі і реалізували власні можливості. Якщо ви не прагнете створити щасливу сім'ю, яка буде сповнена любові і турботи, затишку та радощів, то варто запам'ятати, що сімейне життя – це праці розуму і серця, рук і нервів. А отже, при створенні сім'ї потрібно серйозно віднестися до своїх прав та обов'язків.

Роблячи висновок, потрібно відмітити, що лише у сім'ях, де є співпадіння темпераментів, інтелекту, характерів, функціонально-рольових очікувань, цінності-орієнтації єдності, особистісна і соціальна зрілість подружжя можна говорити про подружню сумісність та стабільні шлюбно-сімейні відносини.

### *Гендерні установки шлюбу як чинник задоволеності шлюбом*

Установка – це готовність, схильність певним чином сприймати, розуміти, осмислювати об'єкт або діяти відповідно з минулим досвідом або ж під впливом стереотипів. Під поняттям «установка» - також розуміється

несвідома готовність, схильність до діяльності, за допомогою якої можна задовольнити ту чи іншу потребу.

Соціальна установка – це один із значущих психологічних механізмів включення індивіда в соціальну систему, оскільки установка функціонує одночасно і як елемент психологічної структури особистості, і як елемент соціальної структури.

В наш час, існує чимало визначень поняття «соціальна установка», але найбільш повно предметний зміст терміна розкриває одне з перших визначень цієї категорії, яке належить У. Томасу і Ф. Знанецькому: соціальна установка – це стан свідомості, що регулює відношення і поведінку людини у зв'язку з певним об'єктом у певних умовах, і психологічне переживання їм соціальної цінності, сенсу об'єкта.

У даному визначенні на перший план винесені найважливіші ознаки соціальної установки:

1. Соціальний характер об'єктів, з якими пов'язані ставлення і поведінка людини.
2. Усвідомлення цих відносин і поведінки.
3. Емоційна значимість об'єктів для людини, участь емоцій і переживань.
4. Регулятивна роль соціальної установки.

Соціальними об'єктами, на які спрямована соціальна установка, можуть бути інститути суспільства і держави, явища, події, групи та особистості.

Установки – це думки, оцінки, переконання, які людина набуває через контакти в сім'ї, соціальній групі, школі, на роботі. Певні з них стають центральними, тому що утворюють ядро системи переконань, які використовуються для розуміння суспільства. Інші ж стають периферичними, тому що відіграють меншу роль у соціальній адаптації особистості. Саме центральні установки найчастіше подаються зміні, і саме вони складають основу для формування упереджень стосовно інших людей або подій [53].

Гендерні установки можна розглядати як різновид соціальних установок. Значимість гендерних установок особливо велика в системі аналізу гендерних відносин на міжособистісному рівні. Гендерні установки визначають зміст рольової поведінки партнерів різної статті в різних ситуаціях, наприклад, на етапі знайомства і розвитку емоційних стосунків між чоловіком і жінкою, в процесі розподілу домашніх обов'язків між чоловіком і дружиною, в ситуації взаємодії батька та матері з дітьми.

Гендерні установки відображають узагальнені знання про специфіку гендерної ролі, емоційне ставлення (прийняття або неприйняття) моделей і форм поведінки в рамках цієї ролі і готовності до демонстрації поведінки. Наприклад, часто на етапі знайомства з дівчиною молода людина грає роль галантного кавалера, реалізуючи прийнятну неядерну установку про те, що чоловік повинен доглядати за жінкою, щоб завоювати її розташування. У ситуації, що склалися подружніх відносинах гендерна установка з приводу того, що господарські обов'язки – це пріоритетна сфера діяльності дружини, а не чоловіка, зумовлює традиційний варіант розподілу ролей у сім'ї. Отже, гендерні установки проявляються в характері виконанням суб'єктом чоловічої чи жіночої ролі.

Соціальні очікування (експектації), а також правила та вимоги до виконання ролі, декларовані і трансльовані агентами соціалізації (об'єктивний аспект ролі), засвоюються особистістю і перетворюються на гендерні установки, що відображають суб'єктивну складову рольової поведінки. Гендерні установки опосередковані полодифференціюючими практиками нормативної системи суспільної свідомості, яку суб'єкт засвоює і переломлює у своїй свідомості та поведінці.

Отже, гендерна установка – це готовність вести себе певним чином в тій чи іншій ролі у відповідності зі своєю статтю.

Структура гендерних установок, як і всіх інших установок, включає в себе три компоненти:

1. Когнітивний – усвідомлення змісту гендерної ролі.



2. Афективний – емоційне ставлення до загальноприйнятих вимогам рольової поведінки.

3. Конативний – який включає функцію регуляції поведінки в рамках гендерної ролі.

Особлива роль поведінкового компонента в структурі соціальної установки дозволяє відрізнити установку від соціальних уявлень і стереотипів. Ця відмінність полягає в тому, що соціальна установка регулює поведінку особистості. Саме з цією обставиною пов'язаний і особливий інтерес до вивчення установок як психологічних структур, що і визначають соціальну поведінку особистості. У соціальних установках: політичних, професійних, релігійних, відображаються особливості соціально прийнятої, нормативної поведінки, характерної для соціальної групи. У гендерних установках відображенні розповсюджені норми статево-специфічної поведінки, а саме поведінки, яка характерна для чоловіків і жінок як представників соціальних груп.

Гендерні установки мають такі функції:

1. Інструментальна функція – пристосувальна, адаптивна.
2. Его-захисна функція – функція вираження емоцій.
3. Функція організації знань.

Гендерні установки формують поведінку відповідно до загальноприйнятих уявлень про маскуліність і фемінність, та дозволяють адаптуватися до соціуму, уникнути осуду і заслужити схвалення. Гендерні установки допомагають людині зберігати і стверджувати свою ідентичність, а також дають можливість виразити себе як суб'єкта певної статі і носія гендерних знань і уявлень.

Прийнято виділяти наступні принципові складові процесу формування гендерних установок:

1. Для формування установки потрібні знання про систему соціальних норм, правил та очікувань, щодо чоловічої та жіночої поведінки. Без конкретних знань про те, як слід вести себе суб'єкту, виконуючому чоловічу

або жіночу роль, неможливе формування гендерної установки, тим об'єктом якої є поло специфічні ролі.

2. Сприйнятті знання про очікування щодо чоловічої або жіночої поведінки необхідно співвіднести зі знаннями про власну статеву ідентичність.

3. Повинна здійснюватися інтеріоризація знань, відібраних суб'єктом, тобто переробка інформації, відповідної статевої приналежності суб'єкта.

4. Гендерна установка повинна закріпитися на рівні свідомості суб'єкта, який знає про те, як себе вести в рамках своєї гендерної ролі, прийняв цю модель рольової поведінки і готовий демонструвати відповідну поведінку. Тут вже представленні всі три компоненти установки:

- знання (когнітивний);
- ставлення (афективний);
- поведінкова готовність (конативний).

Отже, основними механізмами формування гендерних установок у рамках теорії соціального навчання є позитивні і негативні підкріплення, спостереження, наслідування; в рамках теорії когнітивної відповідності – підтримка відповідності між когнітивними елементами; в рамках структурного підходу – особистісно значуща взаємодія з людьми з найближчого оточення.

Виділяють два типи гендерних установок:

1. Традиційні гендерні установки.

В системі традиційних установок ролі чоловіків і жінок у міжособистісній взаємодії строго диференційовані.

2. Егалітарні гендерні установки.

А ось егалітарні гендерні установки, навпаки, не припускають строгого розподілу ролей, в між статевих стосунках вони орієнтують людей на подібні моделі поведінки [19].

Ю.Є. Альошина та І.Ю. Борисова, у своїй роботі, представили перелік параметрів, за якими розрізняють традиційні та егалітарні сім'ї [2].

Серед параметрів виділені наступні традиційні гендерні установки:

1. Уявлення про те, що функції виховання дітей та підтримки емоційного клімату в сім'ї виконує жінка.
2. Уявлення про те, що функції матеріального забезпечення в сім'ї належать чоловікові.
3. Уявлення про те, що лише чоловік має право відстоювати свої погляди в ситуації розбіжностей подружжя, а дружина повинна підкорятися.
4. Терпимість дружини до автономії чоловіка і нетерпимість чоловіка до автономії дружини.

А що ж стосується егалітарних гендерних установок, то відповідно до них, і для чоловіків, і для жінок професійна і сімейна орієнтація однакова важлива і значуща. Іншими словами, різні сфери життя (сім'я або робота) не закріплені жорстко за представниками певної статі. Відповідно до егалітарних гендерних установок домашні обов'язки та виховання дітей не є прерогативою жінки, не тільки дружина, але й чоловік підпорядковує свої інтереси потребам і інтересам сім'ї, не тільки чоловік, але й дружина несе відповідальність за економічне сімейне благополуччя. Якщо ж у подружжя вираженні егалітарні гендерні установки, то це свідчить про те, що в такій сім'ї немає жорсткого розподілу гендерних ролей: тут спостерігається типовий взаємний обмін ролями, як правило, існує гнучкий варіант розподілу сімейних обов'язків та видів діяльності, рішення приймаються колегіально, конфлікти вирішуються не з позиції сили, а за допомогою компромісу.

Егалітарні сімейні установки в більшій мірі вираженні у жінок, ніж у чоловіків. Рівень освіти чоловіків і жінок, їх вік, прямо корелюють з виразністю егалітарних поглядів. Порівняно молоді люди мають більш високий рівень освіти чоловіка і жінки частіше демонструють егалітарні установки в порівнянні з групою чоловіків і жінок, які старше і рівень освіти яких нижче.

У систему патріархальних гендерних установок входять:

1. Відмова від несімейної самореалізації жінки в ситуації конфлікту між сім'єю і роботою.

2. Подвійна мораль.

По-перше, носії патріархальних установок схильні негативно ставитися до самореалізації жінки у професійній діяльності, особливо на шкоду сімейним цінностям. Тобто, наприклад, жінка відмовляється від цікавої професійної пропозиції, якщо для цього потрібно, щоб дитина жила окремо (наприклад, у бабусі): «Краще я відмовлюся від прекрасної можливості, зате дитина буде зі мною»; вона готова взагалі залишити роботу за фахом і стати домашньою господинею, присвятити себе домівці і вихованню дітей; вона відмовляється від керівної посади, навіть якщо та їх по плечу, побоюючись руйнування хороших стосунків у сім'ї, бо чоловік не хоче, щоб доходи і статус дружини перевищували його власні.

По-друге, патріархальні гендерні установки ведуть до подвійної моралі, тобто до переконання, що дозволене чоловікові не є таким для жінки.

Для системи егалітарних гендерних установок характерні:

1. Високий ступінь поза сімейної самореалізації жінки.

2. Відмова від подвійної моралі.

Перше означає, що в ситуації конфлікту жінка більш схильна вибрати професійну самореалізацію, навіть якщо заради цього доведеться жертвувати сімейними цінностями. Наприклад, вона відкидає роль домашньої господині і не погоджується залишити роботу за фахом, незважаючи на наполегливі прохання чоловіка, вона вважає, що якщо є можливість домогтися успіху, то гріх її упускати, тобто, вона погодиться зайняти керівну посаду у фірмі і навіть піти на конфлікт з чоловіком через це.

Відмова від подвійної моралі означає, що людина з такими гендерними установками оцінює поведінку і чоловіків, і жінок однаково: те, що дозволено чоловікові, дозволено і жінці. Наприклад, в ситуації конфлікту з приводу проведення дозвілля подружжя надходять за бажанням дружини,

вважаючи, що вона в такій же мірі, як і чоловік, може проводити свій вільний час поза сім'єю, з друзями.

*Рольові очікування, як чинник рольової адекватності подружжя*

Поняття сімейної ролі у вітчизняній науці спирається на уявлення вітчизняних авторів про соціальну роль. Під поняттям «соціальна роль», розуміють, перш за все, як функція соціальної системи, «модель поведінки, об'єктивно задана її соціальною позицією особистості в системі об'єктивних чи міжособистісних відносин» [36, 56].

Інструментальна роль полягає у підтримці зв'язку між сім'єю і зовнішнім світом – це головним чином робота і забезпечення сім'ї грошима. Ця роль пов'язана з завданнями, які мають стратегічні цілі, і відображає зв'язок між сім'єю та іншими соціальними інститутами.

Експресивна роль проявляється у встановленні гармонії і внутрішнього емоційного клімату сім'ї, вона в першу чергу пов'язана з турботою про дітей і виконанням домашніх справ [31, 49].

Парсонс і Бейлс вважають, що здатність жінки до дітородіння і догляд за дітьми визначають її експресивну роль, чоловік, який не може виконувати ці біологічні функції, стає інструментальним партнером. Радикальна зміна цієї структури неможливо. Як би не переймалася сучасна жінка в суспільно-трудове життя, жіноча роль продовжує коренитися, перш за все, у внутрішніх справах сім'ї, де жінка виступає як дружина, мати і господиня дому. Роль же дорослого чоловіка корениться, насамперед, в професійному світі, в його роботі, яка обумовлює і його функції в сім'ї – забезпечення їй відповідного статусу і засобів до існування [31, 46, 52].

Головним аспектом розгляду сімейних ролей у зарубіжній соціальній психології та соціології є їх розподіл за статевими ознаками. У цьому випадку вони називаються статевими ролями.

Статеві ролі – це система культурних норм, яка приписує представникам різних статей певну поведінку і особистісні якості. Існує декілька теорій, які описують і пояснюють процес засвоєння статевої ролі.

Теорії засвоєння статевої ролі:

1. Традиційна психоаналітична концепція.

Дана концепція приписує основну роль статевої диференціації біологічних факторів. Основним психологічним механізмом засвоєння статевої ролі є процес ідентифікації дитини з батьками [40].

2. Ідентифікаційна теорія статевої соціалізації є теорія саморозвитку.

Згідно з цією теорією, досвід, який належить дітям та визначається у сім'ї, визначається їх різними вродженими біологічними потребами.

3. Традиційний психоаналіз.

Традиційний психоаналіз визнає, що чоловічі і жіночі моделі діаметрально протилежні за своїми якостями.

Для чоловічої поведінки характерні:

- активність;
- агресивність;
- рішучість;
- прагнення до змагання і досягнення;
- здатність до творчої діяльності.

Для типово жіночої поведінки характерні:

- пасивність;
- нерішучість;
- залежність;
- комфортність;
- відсутність логічного мислення;
- відсутність устремлінь до досягнень;
- висока емоційність.

4. Теорія соціального навчання.

Представники цієї теорії вважають, що розвиток статево-рольової поведінки залежить від батьківських моделей, яким дитина намагається наслідувати, і від підкріплень, які дають поведінці дитини батьки. Головний принцип навчання поло рольовій поведінці – це диференціація статевих ролей за допомогою спостереження, винагороди, покарання.

#### 5. Теорія когнітивного розвитку.

Відповідно до теорії когнітивного розвитку уявлення дитини про статеві ролі виникає в результаті активного структурування дитиною власного досвіду. Позитивні і негативні підкріплення, що йдуть від дорослого, і ідентифікація з ним грають певну роль у статевій соціалізації дитини, але головне в ній – це пізнавальна інформація, яку дитина отримує від дорослого, а також розуміння ним своєї статевої приналежності і того, що ця властивість незворотна [40].

#### 6. Психологічна концепція андрогін С. Бем.

Згідно з цією концепцією, маскуліність ототожнюється з активно-творчим, а фемінність – пасивно-репродуктивним початком. Уявлення про маскуліність і фемінність полярно протиставляють чоловікові і жінці. Чоловіки доміантні, незалежні, самовпевнені, агресивні, схильні міркувати логічно. Жінки покірні, залежні, емоційні, конформних, ніжних. Згідно з дослідженнями С. Бем найбільш пристосованими і успішними в житті є люди, які мають андрогіну психологічну стать, ті, хто має і маскуліні і фемінні риси [40].

Хоча соціальні очікування і соціальні норми поведінки чоловіків і жінок у суспільстві відіграють найважливішу роль у процесі статевої соціалізації, разом з тим чимале значення має і сама активність індивіда та його особистісні мотиви, нахили, цілі. Прийняття індивідом соціальних цінностей – процес активний, індивід може варіювати ролі, ухиляючись від стандарту [40, 159-165].

Таким чином, розглянувши теорії статево-рольової соціалізації можна припустити, що психологічними механізмами формування сімейних ролей є:

- процес ідентифікації;
- соціальні підкріплення;
- усвідомлення соціальної ролі;
- соціальні очікування, щодо статевих ролей.

Говорячи про психологічні ролі членів сім'ї, потрібно зазначити, що сімейні ролі повинні створювати систему, яка б наближалася до несуперечливої і могла б задовольнити багато психологічних потреб. Проте така складна система сімейних ролей не може бути несуперечливою, тому що формування уявлень про сімейні ролі відбувається в дитячому віці під впливом середовища, в якому дитина виросла.

До того моменту, коли люди вступають у шлюб, людина має вже сформовані потреби, цінності, установки. Значний внесок у розробку зв'язку подібності установок подружжя сфері сімейних ролей і задоволеності шлюбом було внесено І.М. Обозовим та А.Н. Обозовой. Дані, які вони отримали свідчать про те, що розбіжність думок подружжя стосовно функцій сім'ї, характеру розподілу основних сімейних ролей призводить до дезорганізації сім'ї. Вони також показали, що збіг думок подружжя з цих питань впливає на їхню сумісність та успішність шлюбу [32].

Н.Ф. Федотова у своїх дослідженнях виявила, що такі показники, як рольова відповідність чоловіка і дружини, рівень розуміння ролевих очікувань іншого, тісно корелюються з задоволеністю шлюбом [52, 100].

Таким чином, з цих даних випливає, що узгодженість у рольовій сфері, тобто відповідність поглядів на ведення домашнього господарства, виховання дітей, проведення дозвілля, багато в чому визначається вибором партнера по шлюбу.

Для того, щоб зрозуміти механізм шлюбного вибору розглянемо ряд концепцій:

#### 1. Теорія комплементарних потреб Р. Уінч.

Дана теорія ґрунтується на принципі, яка стверджує, що протилежності притягуються. Згідно з цією теорією, наприклад, привабливою для владного



чоловіка може бути лагідна жінка, а для спокійного і м'якого чоловіка потрібна енергійна і пряма жінка.

2. Інструментальна теорія підбору подружжя, розроблена Р. Сентерсом.

Ця теорія приділяє першорядну увагу задоволенню потреб, деякі з них більш притаманні чоловікам, ніж жінкам, і навпаки. На його думку, людину тягне до того, чиї потреби схожі з його власними або ж доповнюють їх.

3. Теорія «стимул-цінність-роль», або «обмін і максимальна вигода», Б. Мурстейна.

Дана теорія ґрунтується на двох найважливіших посилках.

1. Перша полягає в тому, що на кожному ступені розвитку взаємин партнерів міцність відносин залежить від так званої рівності обміну.

Першу стадію Б. Мурстейн назвав «стимул». Коли чоловік і жінка бачать один одного вперше, у них складається попередня думка один про одного. Якщо перше враження було привабливим, то пара переходить до другої стадії.

2. Друга посилка полягає в тому, що шлюбний вибір включає в себе серію постійних стадій, через які повинні проходити молоді люди.

Друга стадія – порівняння цінностей. Партнери обговорюють свої погляди на життя, шлюб, чоловічі і жіночі ролі в родині, на виховання дітей.

Якщо на першій стадії відбулася взаємна привабливість, то на другій вона підкріплюється схожістю цінностей, а вже після цього взаємовідносини переходять на третю стадію.

3. Рольова стадія.

На цій стадії, партнери перевіряють, чи відповідає рольова поведінка одного очікуванням іншого партнера.

4. Теорія «фільтрів» А. Керкгоффа, К. Девіса.

У процесі вибору шлюбного партнера існує декілька стадій:

1. Перший «фільтр» (стадія).

Місце проживання – відсіває тих потенційних партнерів, з якими людина ніколи не може зустрітися.

## 2. Другий «фільтр».

Гомогамія – включає тих, хто не підходить один одному по соціальним категоріям.

## 3. Третій «фільтр».

На цьому етапі встановлюється схожість цінностей і сумісність рольових очікувань.

Результатом проходження через всі «фільтри» є вступ у шлюб.

## 5. «Кругова теорія любові» А. Рейса.

Дана теорія пояснює механізм вибору шлюбного партнера через реалізацію чотирьох послідовних, взаємопов'язаних процесів.

1. Встановлення взаємозв'язку. Тут мається на увазі легкість спілкування двох людей, і той фактор, як саме вони відчують себе в компанії один з одним.

2. Саморозкриття. Відчуття взаємозв'язку з іншою людиною народжує відчуття розслаблення, довіри і полегшує розкриття себе перед іншими.

3. Формування взаємної залежності. Поступово у чоловіка і жінки виникає і розкривається система взаємопов'язаних звичок, з'являється почуття необхідності один в одному.

## 4. Реалізація основних потреб особистості: потреби в любові, довірі.

Коли молоді люди вступають у шлюб, то у них, існують однакові загальнолюдські цінності. Проте їх уявлення і погляди можуть не збігатися, тому що індивідуальні особливості життєвий досвід, особиста доля кожного дають такі варіації, які бувають дуже далекі один від одного. Тому розбіжності, суперечки між подружжями, особливо молодими, просто природні і закономірні. Повинен пройти якийсь період часу, і чималий, для того, щоб відбулася взаємна притирка.

Неузгодженість сімейних цінностей – одна з причин сімейної дисгармонії подружжя. Ця неузгодженість проявляється в тому, що партнери критикують один одного за зайву увагу до тих або інших сторонах сімейної діяльності, зневага до інших, на їхню думку, більш важливими. Дисгармонія

сімейних цінностей є наслідком відмінностей в освіті та вихованні. Сімейні цінності формуються під впливом сім'ї батьків і є досить стійкими установками [33, 56].

Підводячи підсумки можна зробити висновок, що:

- психологічними механізмами формування сімейних ролей є: процес ідентифікації дитини з батьками, соціальні підкріплення, усвідомлення соціальної ролі і соціальні очікування щодо статевих ролей;

- для успішного виконання сімейних функцій важлива відповідність уявлень про сімейні ролі кожного чоловіка і особистих установок щодо сімейного життя;

- узгодження ролей у сім'ї залежить від вибору партнера по шлюбу, порядку народження, і моделі сім'ї, в якій виріс кожний з подружжя.

## РОЗДІЛ 2

### ОСОБЛИВОСТІ ВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ В СУЧАСНИХ СІМ'ЯХ

#### 2.1. Соціально – психологічні особливості відчуття щастя

Формула щастя, яке визначав Мартін Селігман, виглядає так:

$$C = Y + O + Z,$$

де С – рівень стійкого тривалого щастя,

Y – успадкований рівень «щасливості»,

O – обставини життя,

Z – залежні від нас фактори.

Щастя... яке глибоке та ємке поняття, скільки можна вкласти в нього: висловлювання, побажання, вимоги, мрії, відчуття, що переповнюють, які неможливо охарактеризувати та підкорити законам логіки, вимовивши лише одне слово – щастя. Прагнення стати щасливим - закладений природою інстинкт, адже цьому ніхто не вчить, а людина прагне щастя і хоче відчувати повноту життя. Звичайно, на поняття щастя накладається друк соціальних стандартів та стереотипів.

Вивчення проблеми розуміння щастя залишається вкрай складним через брак детально розроблених наукових теорій у цій галузі. Поняття щастя досі немає чіткого визначення, попри спроби визначення протягом століть. І як цілком справедливо відзначають дослідники, різні поняття щастя мають лише спільне, що позначають щось позитивне, цінне. У іншому сенсі вони різняться між собою [3, 19]. Кожна людина тим чи іншим шляхом намагається досягти щастя. Пошук щастя є центральною, системотворчою категорією у житті особистості. Однак на різних життєвих етапах, у тому числі й у молодому віці, щастя асоціюється (точніше підміняється) його діяльнісним ознакам (піднятий настрій, здійснення бажань, матеріальний

добробут, стан комфорту тощо). Уявне щастя формує бажання, мрії особистості, оформляється у сенсожиттєві цілі. Людина докладает чимало зусиль задля досягнення цих цілей, об'єднаних ідеєю досягнення щасливого буття. Проблема пошуку щастя виникає знову для кожного покоління, оскільки молодь має свої орієнтири, власні домінуючі цінності, що становлять систему уявлень про щастя, значною мірою відмінних від тих, що мають попередні покоління. З цим пов'язана ключова проблема вивчення даного феномену, тому що досягти результату сьогодні, узагальнивши всі наявні наукові розробки в цьому полі не означає, що ця теорія буде актуальною завтра. Отже, можна дійти невтішного висновку, що проблематика «щастя» вкрай динамічна і потребує постійної уваги і дослідження з сьогоднішніх реалій. На етапі розвитку суспільства постійно зростають вимоги до кожного його члену, причому диференціації за статевою ознакою немає, перед людиною стоїть безліч життєвих завдань. Важливими рисами сучасних чоловіків та жінок вважають активність, інтелектуальність, креативність, лідерство, але швидкий ритм життя, потоки інформації викликають стресовий стан та підвищують рівень тривожності. У разі щастя здається можливим і недоступним одночасно [10, 69-71]. Оскільки щастя для чоловіків і жінок – багатокомпонентна модель ідеального майбутнього, корисно знати, які цінності спирається це уявне щасливе буття, щоб зрозуміти вектор можливого розвитку суспільства. Духовні цінності, що лежать в основі поняття щастя, створюють комплекс морально-етичних поглядів та установок, які у певний момент, у міру продовження життєдіяльності, стають панівними, що найбільше актуалізуються для того чи іншого суспільства. Сьогодні доводиться стикатися з тим, що багато людей не розуміють, що відчуття щастя залежить не так від досягнення певних благ, як від внутрішньої, духовної здатності людини бути щасливим. Сучасний світ формує в індивіді ідеал щастя крізь призму бажання мати та отримувати. Це нав'язується ще молодим людям як життєво важливу мету. Суспільство сьогодні все більше характеризується як бездуховне, аморальне

та матеріально обумовлене. Соціум культивує в індивіді такі якості, як індивідуалізм, егоїзм, підприємливість, прагнення успіху за будь-яку ціну.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що сучасні як чоловіки, так і жінки часто не усвідомлюють свої глибокі потреби, внаслідок чого справжні бажання підміняються штучними, нав'язаними масовою культурою та найближчим оточенням. З цього приводу ще філософ Дарій писав, що далеко не все те, чого прагнуть люди, заслуговує на те, щоб його варто було прагнути. Зрештою, починається погоня за примарним щастям, яке до теперішнього не має жодного відношення. Таким чином, протягом життя, пересуваючись від мети до мети у пошуку щастя, людина зрештою стикається з усвідомленням того, що воно (щастя) так і не пережите, не відчуте. Виходячи з наведеного твердження, виникає потреба в уточненні розуміння людьми сутності щастя. Соціально-психологічні умови та настрої, кризи та війни в соціумі породжують депресивні настрої та апатію, почуття «вивченої безпорадності», коли людина перестає вірити у будь-яку можливість досягнення щастя. Незважаючи на здатність людини адаптуватися як до позитивних, так і негативних життєвих переживань, звикання до таких реалій відбувається не завжди. Отже, на оцінку задоволеності життям безпосередньо впливає домінуючий емоційний стан, оскільки він розглядається як безпосередній індикатор відчуття суб'єктивного благополуччя. Суспільство має бути зацікавлене у збереженні психологічного здоров'я дітей, підлітків та молоді незалежно від статі, у формуванні у них цього відчуття, яке стане цеглиною фундаменту майбутнього благополуччя того оточення, в якому вони живуть [35, 139].

## **2.2. Причини виникнення почуття щастя у чоловіка та жінки в сучасних сім'ях**

Уявлення людини про щастя закладено в її особистісній системі цінностей та виражають ставлення до світу. Існує безліч інтерпретацій та

його щастя складових, оскільки на всі існуючі уявлення про їхню сутність накладають відбиток етнокультурні характеристики того чи іншого народу. Щастя є ідеалом буття, і відмінність цього ідеалу простежується як на індивідуальному рівні, так і на макрорівнях у розрізі етносів та епох. Тому саме поняття щастя є і залишається багатограним, наповненим безліччю смислів і відображає культурні, психологічні, економічні та соціальні домінанти, що існують у тому чи іншому соціумі. Більшість вчених дотримуються погляду, що щастя переважно залежить від якостей людини та її характеру. Дійсно щасливі люди мають внутрішній локус контролю, оптимізм, високу самооцінку. Крім того, на щастя як на суб'єктивне благополуччя індивіда значний вплив здійснюють такі особистісні риси, як екстраверсія та нейротизм; когнітивні процеси та характеристики особистості (особливості ціннісно-мотиваційної сфери, наявність життєвих цілей, ідентичності); етнічні та культурні відмінності. Саме особистісні особливості кожного окремого індивіда, а не гендерні відмінності найчастіше стають основними для відчуття щастя. В даному аспекті, виходячи з мети та завдань даного дослідження, потрібно порушити питання про уявлення про щастя чоловіків та жінок. Доцільно розпочати цей розгляд у контексті сімейно-шлюбних відносин з погляду соціально-психологічної позиції. Досліджуючи різні підходи до інтерпретації поняття «задоволеність шлюбом» та відчуття щастя в ньому, було виявлено, що в психологічній науці немає єдиної концепції понятійного апарату сімейної психології, а також існують певні фактори, що впливають на задоволеність подружжя шлюбом. Одружуючись, людина прагне збагатити, наповнити своє життя новим змістом. Люди сподіваються на те, що після того, як вони одружаться, їхнє життя стане кращим і цікавішим. Ці надії є основою майбутньої сім'ї. Коли надії починають танути, виникає реальна загроза шлюбу [46, 112].

У соціологічній науці існує така інтерпретація поняття задоволеності шлюбом, як характеристики «суб'єктивної оцінки кожним із подружжя характеру їхніх взаємин». Сім'я у своїй розглядається з погляду її власних

динамічних змін, аналогічним процесам у малій групі. Часто вживаними синонімами терміна «задоволеність шлюбом» є «успішність шлюбу», «згуртованість сім'ї», «сумісність подружжя» тощо [19, 184]. Стабільність шлюбу, задоволеність шлюбом і відчуття себе щасливим у шлюбі є досить пов'язаними характеристиками, що відбивають різні рівні відносин подружжя: Першим, найзагальнішим, є рівень стійкості шлюбу, тобто юридична безпека шлюбу (відсутність розлучення). Другий рівень є рівень «пристосування у шлюбі», «адаптованості подружжя». Третій рівень є найглибшим. Це рівень «успіху» чи «успішності» шлюбу, що характеризується збігом ціннісних орієнтацій подружжя [29, 87-88].

Подружжя задоволеність шлюбом є не що інше, як суб'єктивне сприйняття людьми крізь призму соціокультурних норм та ефективності функціонування сім'ї у плані задоволення їх індивідуальних потреб. Так, в одному з досліджень було виділено три блоки факторів, що впливають на якість сімейних відносин. У психологічному дослідженні сім'ї та подружжя основний акцент ставиться на вивченні саме задоволеності шлюбом. Більшість фахівців визначають її як внутрішню суб'єктивну оцінку, ставлення подружжя до власного шлюбу. Найбільш повне визначення саме задоволеності шлюбом дає С.І. Голод: «Задоволеність шлюбом, очевидно, складається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, що склалася у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, що становлять її досвід (дійсний чи символічний) у цій сфері діяльності» [12, 70 ].

Важливими індикаторами задоволеності/незадоволеності шлюбом є якість сімейних відносин, що виражається в рівні емоційних відносин, змісті та частоті спілкування, спільному відпочинку; участь подружжя у виконанні сімейних обов'язків; матеріальне забезпечення сім'ї та участь дружини та чоловіка в цьому процесі; наявність дітей, ставлення до них та участь подружжя у їх вихованні; роль сексуальних стосунків; ставлення до розлучення, і навіть наявність чи відсутність позашлюбних відносин. Однак не можна скидати з рахунків гендерний аспект у відчутті щастя, у цьому



відношенні необхідно актуалізувати вплив культурологічного фактора та гендерних стереотипів, які безпосередньо впливають на формування стійкого почуття щастя [44, 50-52].

Останнім часом популярності набуває ще одна форма щастя - самореалізація, проте з невеликою поправкою: для жінки це найчастіше - якщо при цьому є сім'я і чоловік, що любить. Щоб людина відчувала себе щасливою, їй необхідне спілкування з друзями (у барі, під час спортивних розваг чи риболовлі) щонайменше двічі на тиждень. Такого висновку якось дійшли вчені Оксфордського університету. Разом з тим у нього повинна бути дружина, яка любить і розуміє, яка робить чоловіка щасливим. Останнім часом у психологічній науці набуває популярності вивчення, розгляд та розуміння щастя крізь аксіопсихологічні аспекти. У строгому філософському тлумаченні щастя у межах цього підходу ототожнюється з поняттям «евдемонізм» — етичним напрямом, яке трактує щастя, блаженство як мотив і мету всіх людських устремлінь [56, 112]. Прихильники евдемонізму (Е. Дюрінг, Л. Фейєрбах, А. Шефстбері та ін.) вважали щасливою ту людину, духовні та тілесні здібності якої можуть безперешкодно розвиватися, завдяки всебічному розвитку. Евдемонізм може мати різні відтінки: бути грубим, агресивним (чуттєве задоволення) або витонченим (задоволення від вищих почуттів); може мати на увазі поодиноке задоволення (гедонізм) або загальну користь (утилітаризм). Зауважимо, що в історико-науковій перспективі психологія розвивалася в контексті філософського знання, де проблеми щастя відбилися у протиборстві двох основних етико-психологічних концепцій щастя — гедонізму та евдемонізму. Найбільш повно ідеї евдемонізму в їхньому первісному варіанті виражені у вченні Епікура, для якого прагнення до задоволення є основою моральної поведінки, а саме задоволення вищим благом. Ідея щастя-евдемонії лежить і в основі етичної концепції Аристотеля, згідно з якою стан щастя-блаженства як вищої досконалості передбачає прагнення людини відповідати своєму призначенню («даймону») або «справжньому Я», яке набувається шляхом розвитку всіх

потенцій, закладених не тільки на вигляд -Типові особливості людини, але унікальним чином представлені в кожному людському індивіді. Отже, ідеї гедонізму та евдемонізму визначили два основні вектори у становленні психології щастя. Перші отримали розвиток у біхевіоризмі, психоаналізі і навіть заснували окремих напрямків психології — гедоністичне, інші — знайшли відображення в багатьох сучасних теоріях особистості — гуманістичної, екзистенційної та позитивної психології, зокрема, у уявленнях про повноцінно функціонуючу особистість К. Роджерса, особистісну ідентифікацію Еріксона, самоактуалізацію А. Маслоу, особистісну виразність А. Уотермана, психологічну теорію суб'єктивного благополуччя Е. Дінера та ін, концепцію автентичного щастя М. Селігмана тощо. [33, 71]. У широкому значенні щастя - це емоційний стан (емоція), при якому людина відчуває внутрішню задоволеність умовами свого існування, повноту та свідомість життя, та здійснення свого призначення; усвідомлення позитивності контексту свого існування. На нашу думку, щастя є ціннісною категорією, що відображає задоволеність бажаним; безмежну радість буття. Загалом психологічне визначення досліджуваного феномена пов'язане з розумінням його як відчуття повноти буття, радості та задоволеності життям, що лежать в основі оптимального, здорового та ефективного функціонування особистості [63, 25]. Синонімами терміна «щастя» є: велика радість чи задоволення, благополуччя, благодать, блаженство, задоволеність життям, насолода, удача.

Зазначимо, що до 60-х років ХХ століття порушена проблематика перебувала поза увагою наукової психології. Її систематичне дослідження в психологічній науці почалося в останні десятиліття, насамперед у гуманістичній та позитивній психології. Зокрема, у рамках гуманістичної психології варто відзначити уявлення А. Маслоу про самоактуалізацію та вчення про сенс життя Франкла [16, 43]. Так, А. Маслоу виявив, що ситуації самоактуалізації зустрічаються у житті всіх людей. Короткі моменти в самоактуалізації особистості Маслоу назвав «вершинними переживаннями»,

тобто, іншими словами, це особливо радісні і хвилюючі моменти в житті людини; узагальнення найкращих моментів існування, щасливих моментів життя, екстазу, величезної радості, блаженства. «Вершинні переживання» викликаються сильним почуттям любові, під впливом шедеврів мистецтва, в релігійному екстазі та ін., коли світ уявляється цілісно, людина забуває про своє «Я», виявляється поза часом і простором, гостро відчуває позитивні цінності навколишнього середовища - істину, добро, красу, справедливість тощо. Головне, що в такі моменти людина значною мірою відчувається сама собою, а також рішучою та цілеспрямованою, відповідальною, надійною, спонтанною, чесною, самодостатньою, творчою [27, 59]. Проблема сенсу життя неодноразово порушувалася в екзистенційній філософії, психології та психотерапії ХХ століття, таких її напрямках, як філософський ірраціоналізм (С. К'єркегор), філософія життя (В. Дільтхей), феноменологія (Е. Гуссерль), екзистенційні напрямки (Н. Гайдеггер) Ж. П. Сартр, К. Ясперс), російська релігійна філософія (П. Флоренський, Л. Шестов), філософська антропологія, психоаналіз, логотерапія та ін В. Франкл у контексті власного підходу до логотерапії протиставляв здобуття сенсу чуттєвому задоволенню. Він заперечував вчення З. Фрейда про домінуючу роль принципу задоволення в психічному житті людини, вважаючи задоволення не метою, а наслідком задоволеності людських бажань. На його думку, людина прагне не щастя-задоволення, а сенсу. Останнє розглядається вченим як основа справжнього щастя [12, 56]. В. Франкл виділив три шляхи реалізації змісту: діяльність, переживання цінності, страждання. У контексті життєвих цінностей А. Ленгле пропонує такі трактування поняття сенсу: Виконувати завдання, яке стоїть перед тобою. Йдеться про ту єдину цінність, яка у конкретній ситуації має розглядатися як найвища. Сенс - дитина свободи. Сенс – це можливість. Бачити сенс означає досягнути ціле. Сенс – це завжди острівець безпеки в океані буття. Сенс на всі часи його ми не досягнемо. Гнучкість. Сенс не можна вигадати. Сенс може знайти будь-яка людина, за умови здатності приймати рішення. Сенс є засобом орієнтації до повноцінного життя [7, 14-20]. Отже,

міркування про сенс життя виражають соціальну, психологічну та моральну сутність людини. Вони впливають із людського прагнення не просто жити, а й проектувати своє життя, визнавати його соціально виправданим та доцільним. З простору цінностей, що пропонуються суспільством, людина вибирає — воліє, відмовляється, бореться «за» чи «проти», зважає власні цінності. «Цінності - це не те, за що платимо, а те, заради чого живемо» [9, 366]. Тільки під час авторського, суб'єктного, вистражданого власне особистістю вибору будь-яка суспільна цінність стає індивідуальною. За цим іноді нелегким вибором — емоційне ставлення людини до довкілля та самої себе. Він шукає сенс життя, який є «почуття цінності чогось для «Я» [78, 516].

Поки що. Абульханової, «сенс життя — це своєрідне почуття своєї суб'єктності, можливості творчості життя, це — не лише когнітивна освіта, а переживання особистістю своєї включеності до життєвих структур, причетності до суспільних цінностей, повноти свого самовираження, інтенсивності взаємодії з життям» [11, 16]. Сенс дає людині сили жити, тобто вона є джерелом енергії. У такій іпостасі смисл спрямований у майбутнє. Чим більше людина знаходить сенс свого існування, тим довша перспектива, тим більше планів і на більш високі цілі людина схильна замахнутися. Інакше кажучи, наявність сенсу передбачає велике майбутнє. Сенс виступає своєрідним виправданням прожитого життя. Тут сенс ретроспективний. Людина розглядає своє минуле з позицій життєвого сенсу та оцінює, «даремно пройшло життя чи ні». У разі реалізується ціннісний характер сенсу, сенс життя постає як певний ідеал для порівняння [33, 108]. Як видається, у світлі нашої теми доцільно звернутися і до ідеалу. Розмірковуючи про ідеал як передумову сенсу життя і щастя, ми маємо на увазі можливість його досягнення, хоч і не абсолютну, що пояснюється його внутрішньою природою. Ідеал, як і ціль, існує в межах можливого та досяжного. Якби ідеал був нескінченно далеким і недосяжним, то життя і прагнення перетворилися б на беззмістовну гру, мета перестала бути метою,

а особистість втратила надії на краще. Тому визнання досяжності ідеалу дає імпульс до діяльності і, визначаючи її цілеспрямованість та перспективу, надає життю певного сенсу і наповнює індивіда почуттям щастя [44, 121]. Одним із аргументів на користь виділення позитивної психології як дисципліни була необхідність розгортання власне-психологічних досліджень щастя. Позитивна психологія зі свого зародження наприкінці минулого століття поставила за мету вивчити шляхи та можливості досягнення людиною доброго та гідного життя, процвітання. Головним у позитивній психології було питання операціоналізації та виміру щастя. Після тривалих дискусій за умовну міру щастя було прийнято характеристику «суб'єктивного благополуччя», пов'язану із задоволеністю життям та позитивними емоціями. Для виміру щастя були створені Шкала задоволеності життям Дінера, Шкала щастя Фордіса, афективний баланс Брендберна та ін. психологічним дистресом — з іншого, і ідею про те, що на повноту відчуття щастя впливають приналежність до релігії, дозвілля, задоволеність працею, почуття гумору, мистецтво, заняття спортом, соціальні норми тощо [36, 12]. Г. Еммонс з позицій «цільового» підходу узагальнив свої дослідження та праці інших авторів про співвідношення власних устремлінь людини та її благополуччя. Він розглядав індивідуальні відмінності у тих мотивації особистості, враховуючи у своїй концепцію духовності. Зокрема, підтвердилася його впевненість у тому, що коли люди орієнтують своє життя на досягнення духовних результатів, їм властиво переживати його як справжнє, цілісне та осмислене. Майєрс і Дінер показують, що особистість — це основна детермінанта тривалого щастя та благополуччя. Проведений мета-аналіз (Г. Копер) виходить із гіпотези у тому, що цілеспрямовані прагнення відбивають додатковий вплив особистості на благополуччя. Майєрс і Дінер дійшли висновку, що існує три принципи, які повинні брати до уваги теоретично щастя: 1) завдяки адаптації вплив життєвих подій короткочасно; 2) життєві події повинні інтерпретуватися в межах світогляду відповідної культури, яка розглядає їх як джерела страждання чи можливості

для зростання; 3) цілі та цінності людей можуть робити внесок у загальний рівень щастя [10, 89]. Останній принцип лежить у фокусі низки досліджень Г. Еммонса. Концепція "автентичного щастя". Селігмана розглядається як ідентифікація, розвиток найсильніших сторін особистості та використання їх у житті. Автор показав, що з відчуття справжнього щастя необхідно звертатися до сильним сторонам особистості. Аспектами автентичного щастя, на думку вченого, є: "сімейне коло", "індивідуальний рівень" щастя, "об'єктивна якість життя", "суб'єктивна якість життя" [53, 149-150]. М. Селігман зазначає, що щастя включає одночасно два типи переживань: задоволення і задоволеність. Перше - має сильний чуттєво-емоційний компонент (екстаз, захоплення, оргазм тощо) і в ньому не задіяні когнітивні процеси. Інше виникає тоді, коли ми займаємося улюбленою справою, що не обов'язково передбачає сильні почуття, зате важливим є повне захоплення такою діяльністю, коли ми розчиняємося в ній, стикаючись при цьому з сильними сторонами нашої особистості. У пострадянській психології дослідження різних аспектів проблеми щастя проводять вчені І.О. Джидар'ян, Д.А. Леонтьєв, В.А Петровський, А.І. Шапіро та ін.

Оцінка свого життя у площині щаслива-нещаслива визначається усвідомленим виконанням особистістю своєї життєвої програми, реалізація якої сприймається нею як життєвий успіх. Успіх — мета досягнута, що має сенс особистості. Щастя — задоволення від процесу в реалізації успіху. Кожен наступний життєвий успіх є поштовхом, трансформує особистість та впливає на його цінності, життєві цілі та способи їх досягнення. Вони можуть частково видозмінюватися, доповнюватися, змінюватися кардинально. Завершена трансформація впливає ті чинники, які особистість вважатиме собі успіхом певному життєвому відрізьку. Оцінка власного життя як щасливе-нещасливе можливе для особистості у вертикальному часовому вимірі за умови володіння нею діалогічністю у контактуванні з інтра- та екстрапросторами. Стабільною залишається готовність до змін. Провідними емоціями є подив, інтерес перед багатогранністю внутрішнього життя та його

зовнішнім проявом. Ставлення до життя як до таємниці, яку цікаво розкривати [46, 67]. Такий підхід до життєвого успіху особистості значною мірою відповідає постнекласичному рівні розвитку психології, оскільки не можна виміряти, з точністю розрахувати, передбачити [65, 124]. Описуючи стратегію успіху, А.В. Іващенко та Н.А. Щербакова зазначають, що вона: передбачає індивідуальне вирішення своєї життєвої долі, наявність внутрішнього самоконтролю, почуття відповідальності за своє життя, вчинки, поведінку; полягає у творчому осягненні цінності свого життя, що проявляється в інтересі, захопленості, задоволеності та постійному пошуку індивідуальної стратегії; надає можливість кожній людині змінити своє життя, покращити його, створивши для цього умови, які поки що відсутні [42, 73]. Зазначимо, що претензії життєвого успіху передбачають самоповагу, високу аутосимпатію, стійку ціннісно-смыслову сферу, наявність життєвих орієнтацій, позитивний емоційний фон власного минулого, сьогодення та майбутнього; відсутність переживання хронічного сорому, надвимог і переслідувань самого себе, надвимогливості, абсолютизації опозиції «все-нічого», «завжди – ніколи», «хороше – погане», «публічної самосвідомості», тобто сприйняття себе як соціального об'єкта, розвитку ідентичності за негативним сценарію, ефекту невпізнанності себе у дорослому віці [5, 132]. Для того, щоб домагання життєвого успіху почали працювати на людину, вона повинна узгодити своє внутрішнє життя зі своїм справжнім Я, яке є позитивним апріорі, тоді настають відповідні зміни у вигляді життєвого успіху у її зовнішньому житті. Для здійснення цього потрібна низка послідовних кроків: усвідомлення сенсу свого життя, формулювання його головної мети, відхід від свого „дитячого Я”, здорове почуття власної гідності, самоповагу, здатність погодитися з собою, іншими, своїм життям, як би воно досі не розвивалося, підтримання власної чесності та природності, розвиває харизму [40, 37]. Тлумачення феномена щастя не позбавлене різночитань. Навіть ті, хто згоден, що щастя — це задоволеність життям, можуть вагатися між різними інтерпретаціями цієї задоволеності —

конкретною та абстрактною, об'єктивною та суб'єктивною, реальною та ідеальною, широкою та вузькою. Сенс життя, будучи наслідком смислового характеру соціальної діяльності, психологічний фундамент щастя. У свою чергу останнє виконує функцію психологічного стимулу життя. Сенс життя, програмуючи людську діяльність, задає кожному акту поведінки конкретний вектор і зміст, висловлює їхню цілеспрямованість. Сенс життя розкривається як критерій світоглядної та моральної зрілості особистості, пов'язаний із мірою суспільної цінності, значущості життєдіяльності суб'єкта. Поняття щастя має особливу рефлексію, оскільки для того, щоб сповна бути щасливим, потрібно не тільки відчувати щастя, але й усвідомлювати це відчуття в контексті його умов. Досягнення істинного щастя та осмисленого життя свідчить про безперервне особистісне зростання у процесі соціального буття, в якому ми бачимо активну свідомо-творчу діяльність способу власного буття [29, 16]. Рівень людського щастя схильний до серйозних впливів ззовні, найчастіше на його рівень впливають стереотипи про щастя, сімейне благополуччя і т.д. саме розбіжність із цими «базовими» принципами може проводити рівень щастя. Такі стереотипні погляди на щастя часто є причиною сімейних негараздів та розлучень, оскільки у подружжя можуть не збігатися уявлення про шлюб та сім'ю, сімейні ролі тощо. Вони можуть перешкодити у виборі пари – адекватному розумінню та сприйняттю особливостей, потреб, поглядів та прав протилежної статі.



### РОЗДІЛ 3

## ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ЧОЛОВІКА ШЛЮБОМ ЯК УМОВА ВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ ЙОГО ЖІНКОЮ

### 3.1. Методи, методика та процедура дослідження

Метою емпіричного дослідження полягає в експериментальному вивченні задоволеності чоловіка шлюбом як умова відчуття щастя його жінкою.

В основу дослідження було покладено *припущення* про те, рівень щастя та задоволеність шлюбом мають відмінності у чоловіків та жінок, соціально-психологічні чинники мають безпосередній вплив на суб'єктивне відчуття щастя людиною (жінкою) та задоволеність шлюбом.

Дослідницьку вибірку склали 40 подружніх пар зі стажем шлюбу від 8 та більш 10 років.

Експериментальне дослідження проводилося в продовж 2021 року у кілька етапів:

Перший етап: здійснення теоретичного аналізу.

Другий етап: проведення емпіричного дослідження.

Третій етап: теоретичне обґрунтування.

Згідно з метою та гіпотезою дослідження було підібрано відповідний психодіагностичний інструментарій, який склали наступні методики:

- «Тест-опитувальник задоволеності шлюбом» (авт. В.П. Столін, Т.Л. Романова, Г. П. Бутенко);
- «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (авт. А. М. Волкова);
- «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (авт. Ю.Є. Альошина, Л. Я. Гозман);

«Діагностика енергопсихологічної сумісності з шлюбним партнером»  
(авт. В.В. Бойко);

- «Оксфордський опитувальник щастя (ОНІ, Oxford Happiness Inventory).

- *Математико-статистичні методи* обробки експериментальних даних здійснено на базі пакету статистичних програм IBM SPSS-20 (описова статистика, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена).

***Методика тест-опитувальник задоволеності шлюбом, розроблений В.П. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко.***

В основі опитувальника лежить уявлення про задоволеність шлюбом як про досить стійке емоційне явище, яке полягає, перш за все, в почутті, узагальненій емоції, генералізованому переживанні, ніж в раціональній оцінці успішності шлюбу за тими чи іншими параметрами. Задоволеність шлюбом може проявлятися як безпосередньо в емоціях, які виникають в різних ситуаціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях.

Текст методики складається з 24 тверджень, які можуть бути зведені до шести наступних типів:

1. Порівняння свого шлюбу з іншими шлюбами.
2. Припущення про оцінку власного шлюбу з боку.
3. Констатація тих чи інших почуттів на адресу чоловіка або дружини в сьогоденні або минулому.
4. Власна оцінка чоловіка або дружини за певними параметрами.
5. Настанова на зміну характеру чоловіка або дружини.
6. Думка, позитивна або негативна, щодо шлюбу взагалі.

Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді: «вірно», «важко сказати», «невірно» (або їх семантичні аналоги). Твердження можуть містити як позитивні, так і негативні характеристики шлюбу і сформульовані як в позитивній, так і в негативній формі. Досліджуваним пропонується уважно прочитати кожне твердження і вибрати один з варіантів відповіді.

При обраному досліджуваним варіанті відповіді згідно з ключем нараховується певна кількість балів та підраховується сумарний бал по всіх

відповідей. Можливий діапазон тестового балу – від 0 до 48 балів. Високий бал говорить про задоволеність шлюбом.

З метою визначення узгодженості сімейних цінностей і рівня рольових очікувань подружніх пар була використана методика *«Рольові очікування і домагання у шлюбі»*, розроблена А. М. Волковою.

Методика спрямована на уточнення уявлень подружжя про значущість у сімейному житті: сексуальних відносин; особистої спільності чоловіка і дружини; батьківських обов'язків; професійних інтересів кожного з подружжя; господарсько-побутового обслуговування; моральної та емоційної підтримки; зовнішньої привабливості партнера. Ці показники, відображаючи основні функції сім'ї, складають шкалу сімейних цінностей. Уточнення уявлень подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, об'єднаних шкалою рольових очікувань і домагань. Таким чином, результати цієї методики дозволяють виявити ієрархії сімейних цінностей подружжя, а також зробити висновок про соціально-психологічну сумісність подружжя.

Методика містить по 36 тверджень в чоловічому та жіночому варіантах. Подружжю пропонується самостійно ознайомитися з набором тверджень і висловити своє ставлення до кожного твердження, використовуючи наступні варіанти відповідей: «Повністю згоден», «Загалом, це вірно», «Це не зовсім так», «Це невірно».

Для діагностики зазначених показників в методиці передбачені наступні сім шкал сімейних цінностей:

1. Інтимно-сексуальна шкала характеризує значущість сексуальної гармонії в подружніх взаєминах.

2. Шкала особистісної ідентифікації з чоловіком (дружиною) відображає настанову чоловіка (дружини) на особистісну ідентифікацію з шлюбним партнером: очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення часу.

3. Господарсько-побутова шкала вимірює настанову подружжя на реалізацію господарсько-побутової функції сім'ї.

4. Батьківсько-виховна шкала дозволяє судити про ставлення подружжя до своїх батьківських обов'язків, активність батьківської позиції шлюбного партнера.

5. Шкала соціальної активності відображає настанову на значимість зовнішньої соціальної активності (професійної, громадської) для стабільності шлюбно-сімейних відносин.

6. Емоційно-психотерапевтична шкала висловлює настанову на значимість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу, необхідність взаємної моральної та емоційної підтримки.

7. Шкала зовнішньої привабливості відображає настанову чоловіка (дружини) на значимість зовнішнього вигляду, його відповідність стандартам сучасної моди.

***Наступна використана нами методика – «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях», розроблена Ю.Є. Альшиною, Л.Я. Гозманом. Методика дозволяє виявити найбільш конфліктогенні сфери подружніх відносин, ступінь згоди або незгоди в конфліктних ситуаціях, рівень конфліктності в парі.***

Методика представляє собою бланковий тест-опитувальник, який містить опис 32 ситуацій подружньої взаємодії, які носять конфліктний характер. В якості відповідей респондентам пропонується шкала можливих реакцій на певну ситуацію, в яку закладені дві ознаки: активність чи пасивність реакції і згоду або незгоду з партнером (стороною в конфлікті). Лівий полюс шкали – активне вираження незгоди, незгодне нейтральне ставлення, пасивне вираження згоди і, нарешті, правий полюс – активне вираження згоди. Розподілам шкали відповідей приписуються значення в балах відповідно від «-2» до «+2».

Стимульний матеріал методики розроблений окремо для чоловіків і для жінок. Обстеження проходить кожен з подружжя окремо.

Вивчення конфліктів в подружніх парах дозволило авторам методики виділити 8 сфер, в яких найчастіше відбуваються зіткнення:

- Проблеми відносин з родичами і друзями.
- Питання, пов'язані з вихованням дітей.
- Прояв прагнення до автономії.
- Порушення рольових очікувань.
- Неузгодженість норм поведінки.
- Прояв домінування одного з подружжя.
- Прояв ревнощів.
- Розбіжності у ставленні до грошей.

З метою вивчення рівня сумісності подружжя ми використали **методику «Діагностика енергопсихологічної сумісності з шлюбним партнером»**, розроблену **В.В. Бойко [12]**.

Методика містить 30 запитань, на які респонденти мають відповісти «так» або «ні». Енергопсихологічна сумісність залежить від того, як подружжя сприймають потоки психічної енергії один одного, укладені в тих чи інших формах поведінки, відносин, прояви характеру емоцій і інтелекту.

Енергопсихологічна сумісність подружжя обумовлюється прийняттям особистісних якостей, значущих в спільному житті. Причому, мова йде тільки про особистісні якості подружжя, які значимі в сімейному житті, а не взагалі. Психічна енергія саме таких якостей вступає в обмін і стабілізує або дестабілізує відносини подружжя.

Суспільно значущі якості особистості в сімейному житті майже або зовсім не значимі, тоді як її психоенергетичні властивості відіграють вирішальну роль. На передній план виступають ті особистісні якості, які концентрують в собі потужну енергію ідеального. Ці якості складають 5 шкал методики:

- алгоритмізовані форми прояву психіки в побуті,
- відносини до подружніх і батьківських обов'язків, до партнера і дітей,
- бажаний зміст і форми проведення дозвілля,

- риси характеру, які проявляються в сім'ї,
- інтелект у взаємодії подружжя.

Обробка даних здійснюється завдяки підрахунку суми відповідей, відповідно до «ключу». Крім загального показника енергопсихологічної сумісності, можна отримати попередні дані про те, за яким із 5-ти параметрів взаємодій виникають напруги між подружжям.

Показник енергопсихологічної сумісності може коливатися від 0 до 30 балів. Кожне з наведених в опитувальнику суджень є поведінковою ознакою ідеального, існуючого в свідомості опитуваного. Ідеальне має заряд психічної енергії, якою обмінюються шлюбні партнери. Чим вище сума балів, отриманих при відповіді на опитувальник, тим імовірніше обмін позитивною енергією і енергопсихологічна сумісність подружжя (як її відчуває сам респондент). Чим менше балів набирає опитуваний, тим імовірніше прояв негативної психічної енергії і несумісність партнерів.

Від 16 балів і вище – діапазон оцінок, який свідчить про енергопсихологічну сумісності партнерів.

10-15 балів – невизначена зона, в яку потрапляють респонденти, незадоволені шлюбом, але які не мають наміру розлучатися.

Нижче 9 балів – енергопсихологічна несумісність, незадоволеність шлюбом, бажання розлучитися.

***Оксфордський опитувальник щастя (ОНІ, Oxford Happiness Inventory).***

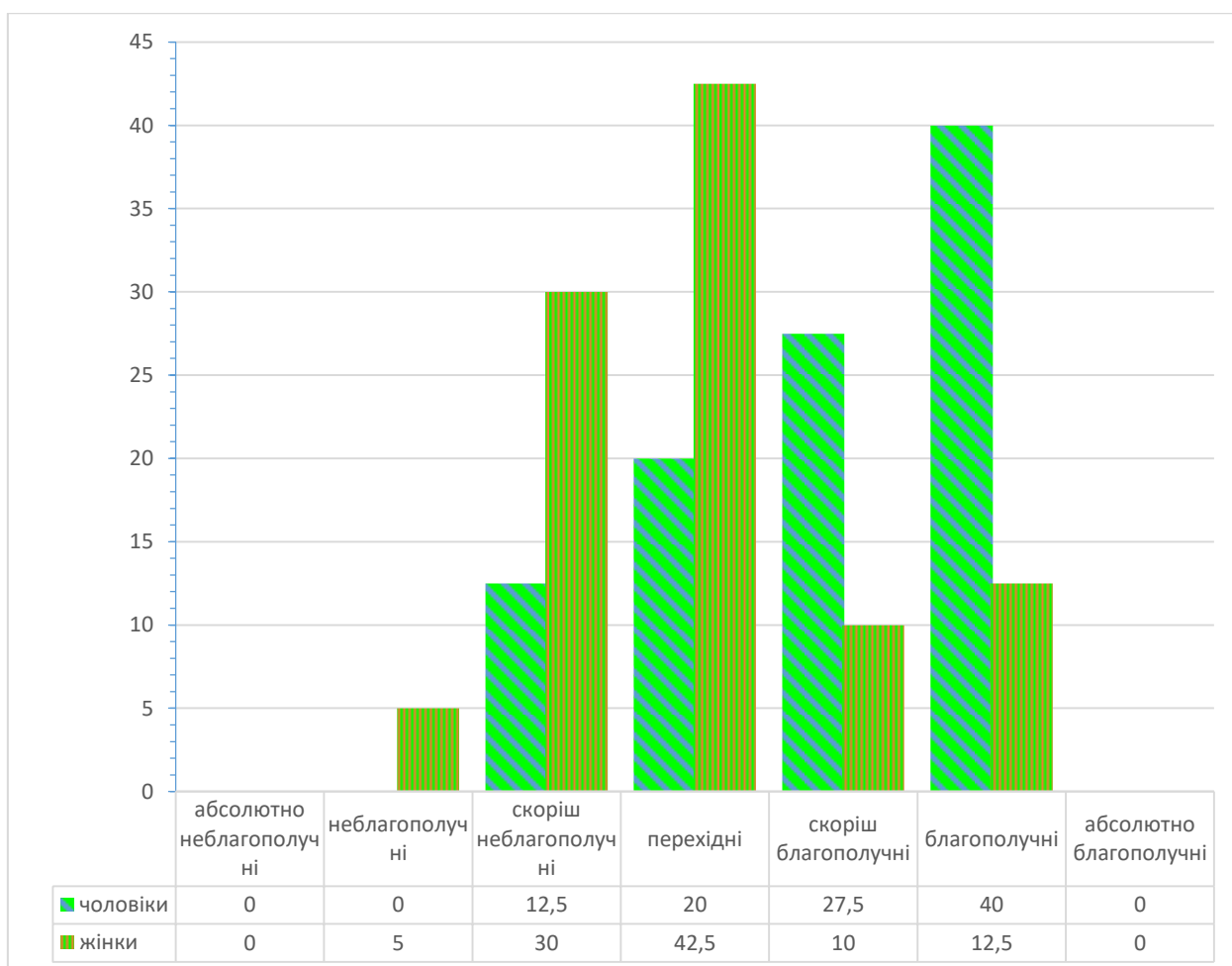
Методика Оксфордський опитувальник щастя варта вимірювання рівня щастя загалом. Опитувальник застосовувався в більшості досліджень, що проводилися в Оксфорді. У наукових дослідженнях було встановлено, що щастя — єдиний чинник людського досвіду, проте воно складається принаймні з трьох, незалежних, чинників: задоволеності життям, позитивних емоцій та відсутності негативних емоцій.

### 3.2. Результати дослідження та їх інтерпретація

Розглянемо результати вивчення задоволеності шлюбом як інтегральним показником його успішності. Як ми зазначали, задоволеність шлюбом у подружньому житті пов'язана із багатьма чинниками, що впливають на його функціонування. Серед них: стаж сімейного життя, основний мотив вкладання шлюбу, залежність від кількості та віку дітей, особистісні особливості шлюбних партнерів. Варто зазначити, що відчуття задоволеності/незадоволеності шлюбом формує оцінки й ставлення до більшості сфер подружнього життя. Так, при незадоволеності власним шлюбом, позитивні аспекти подружнього життя можуть сприйматися як емоційно негативні, й навпаки. Нормальні сімейні стосунки формуються при взаємній задоволеності подружжя, їх відповідності один одному в різноманітних видах взаємодій всередині сім'ї. На рис. 3.1. представлено результати вивчення задоволеності шлюбом в сім'ях.

В досліджуваних сім'ях тільки серед чоловіків найбільш виявлені ознаки задоволеності шлюбом. Так, 40% чоловіків вважають свій шлюб благополучним та скоріш благополучним (27,5%). Задоволеність шлюбом серед жінок значимо відрізняється від задоволеності шлюбом чоловіків. Лише 10% жінок оцінюють свій шлюб як благополучний та скоріш благополучний (12,5%).

В значної кількості респондентів зафіксовано усереднені оцінки власного шлюбу: 20% чоловіків та 42,5% жінок вважають взаємовідносини перехідними. Оцінок в діапазоні крайніх меж (абсолютно неблагополучні та абсолютно благополучні) виявлено не було.



**Рис. 3.1. Задоволеність шлюбом в досліджуваних сім'ях**

В цілому, розглядаючи відсоткове співвідношення задоволеності шлюбом, можна відзначити загальну тенденцію зниження частоти благополучних сімей (для жінок).

Слід зауважити, що в нашому дослідженні приймали участь пари з подружнім стажем від 8 та більш 10 років, тому отримані результати можуть відображати загальну тенденцію до зниження задоволеності шлюбом, пов'язану з подружнім стажем. Ю.Є. Альошина встановила, що задоволеність шлюбом залежить від стажу сімейного життя: крива цієї залежності має U-подібну форму – на початку, протягом перших двох десятиріч існування сім'ї, задоволеність шлюбом поступово знижується, досягаючи свого мінімального значення у парах зі стажем сімейного життя від 12 до 18 років, а потім знову зростає, але вже більш різко [4]. Існує цілий ряд альтернативних пояснень зміни кривої задоволеності шлюбом та



параметрів подружніх стосунків. Такими чинниками впливу можуть бути життєві цикли особистості, характер перебігу вікових криз, факт впливу суспільства на подружжя тощо.

Підвищенню ступеню задоволеності подружжя можуть сприяти: більш старший вік чоловіка та високий рівень освіти; егалітарний уклад подружніх взаємин (рівноправність подружжя у вирішенні сімейних проблем, раціональний розподіл сімейних обов'язків, надання допомоги, підтримки один одному, спільне проведення дозвілля); сприятлива історія дошлюбних стосунків; зокрема, для поліетнічних пар важливим є наявність сильної взаємної атракції, наявність загальних інтересів, готовність майбутньої дружини прийняти шлюбну пропозицію [56].

З метою визначення узгодженості сімейних цінностей подружніх пар була використана методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» А.М. Волкової. Сімейні цінності тією чи іншою мірою проявляються у всіх життєвих сферах. І кожна з них в силу своєї об'єктивної зумовленості в різній мірі сприяє реалізації тієї чи іншої потреби. Тому цінності, що сприяють цій реалізації більшою мірою, набувають для особистості більшої значущості.

Таким чином, першим діагностичним конструктом опитувальника виступає значимість для особистості тієї чи іншої сімейної цінності як джерела реалізації тієї чи іншої потреби. Оскільки при задоволенні потреби виникає почуття задоволеності, можна сказати, що чим більше задовольняються потреби особистості в окремих видах сімейних відносин, тим вище її задоволеність шлюбом в цілому.

Розподіл ієрархії сімейних цінностей в досліджуваних сім'ях представлено в табл. 3.1 та рис. 3.2.

## Ієрархія сімейних цінностей в досліджуваних сім'ях

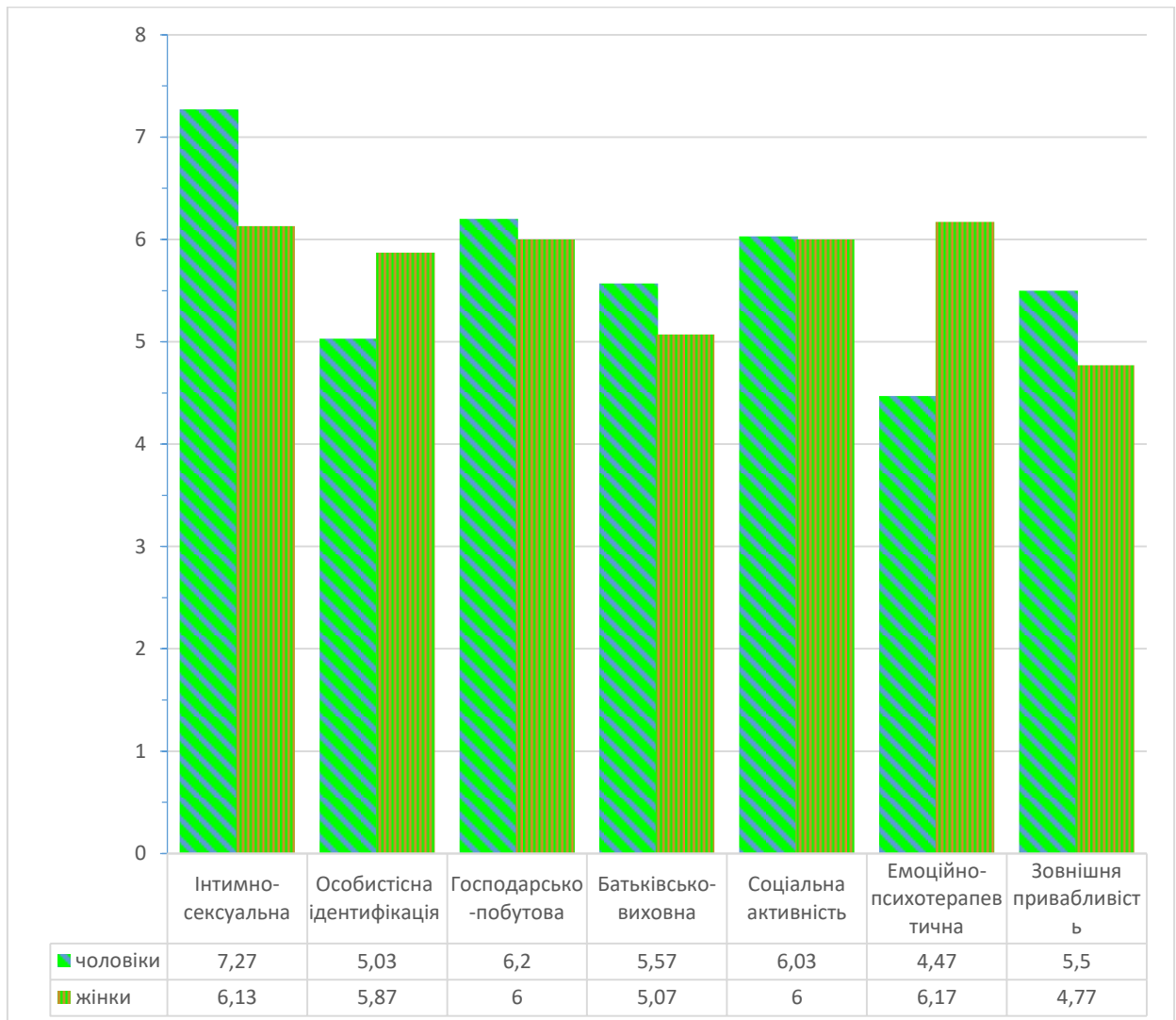
Цінність	Оцінка цінностей (бали), ранги	
	чоловіки	жінки
Інтимно-сексуальна	<b>7,27 (ранг 1)</b>	<b>6,13 (ранг 2)</b>
Особистісна ідентифікація з чоловіком / дружиною	5,03 (ранг 6)	5,87 (ранг 4)
Господарсько-побутова	<b>6,2 (ранг 2)</b>	<b>6 (ранг 3)</b>
Батьківсько-виховна	5,57 (ранг 4)	5,07 (ранг 5)
Соціальна активність	<b>6,03 (ранг 3)</b>	<b>6 (ранг 3)</b>
Емоційно-психотерапевтична	4,47 (ранг 7)	<b>6,17 (ранг 1)</b>
Зовнішня привабливість	5,5 (ранг 5)	4,77 (ранг 6)

Згідно з отриманими даними, найбільш вагомими для чоловіків виявилися такі цінності: інтимно-сексуальна (7,27 балів, 1 ранг); господарсько-побутова (6,2 балів, 2 ранг); соціальна активність (6,03 балів, 3 ранг). На останньому місці в рейтингу знаходиться емоційно-психотерапевтична цінність сім'ї (4,47 балів, 7 ранг).

Для жінок, навпаки, емоційно-психотерапевтична цінність виявилася найбільш вагомою (6,17 балів, ранг 1). На другому місці – інтимно-сексуальна цінність (6,13 балів, 2 ранг); на третьому – соціальна активність (6 балів, 3 ранг) та господарсько-побутова цінність (6 балів, 3 ранг). На

останньому місці в рейтингу опинилася цінність зовнішньої привабливості партнера (4,77 балів, 7 ранг).

Отже, для чоловіків характерна значущість сексуальної гармонії в подружніх взаєминах. Жінки, в свою чергу, висловлюють настанову на значущість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу, необхідність взаємної моральної та емоційної підтримки. Водночас, і для жінок, і для чоловіків важливими виявляються реалізація господарсько-побутової функції сім'ї, а також зовнішня соціальна активність (професійна, громадська) для стабільності шлюбно-сімейних відносин.



**Рис. 3.2. Розподіл сімейних цінностей в досліджуваних сім'ях**

Важливим завданням експериментального дослідження стало встановити кореляційні взаємозв'язки психологічних умов гармонізації взаємовідносин в досліджуваних сім'ях з оцінкою задоволеності шлюбом (як інтегральним показником успішності шлюбу). Встановлення наявних кореляційних зв'язків дає можливість розробити систему засобів гармонізації взаємовідносин, використовуючи цілеспрямований вплив на визначені психологічні умови.

Аналіз числових даних засвідчив, що показники *задоволеності шлюбом* мають кореляційні зв'язки з показниками *емоційно-психотерапевтичної цінності* ( $r_s = 0,827$ , при  $p \leq 0,01$ ) та *цінності особистісної ідентифікації з чоловіком / дружиною* ( $r_s = 0,796$ , при  $p \leq 0,01$ ). Отже, взаємна моральна та емоційна підтримка партнера, особистісна ідентифікація з шлюбним партнером (спільність інтересів, потреб, способів проведення часу) сприяють гармонізації взаємовідносин в досліджуваних сім'ях. Неузгодженість цих цінностей шлюбних партнерів є конфліктогенним чинником, що дестабілізує міжособистісні взаємини в сім'ї.

Отже, нами доведено, що спільність сімейних цінностей (емоційно-психотерапевтична, особистісна ідентифікація з партнером) є умовою гармонізації взаємовідносин в досліджуваних сім'ях.

Розглянемо особливості взаємодії досліджуваного подружжя в конфліктних ситуаціях та конфліктогенні сфери подружніх відносин. Результати, отримані за методикою Ю.Є. Альошиної та Л.Я. Гозмана представлені в табл. 3.2 та рис. 3.3.

Таблиця 3.2

**Розподіл значень індексу конфліктності в сферах взаємодії подружжя**

Конфліктні сфери взаємодії	Значення індексів
1. Проблеми відносин з родичами і друзями.	-0,05

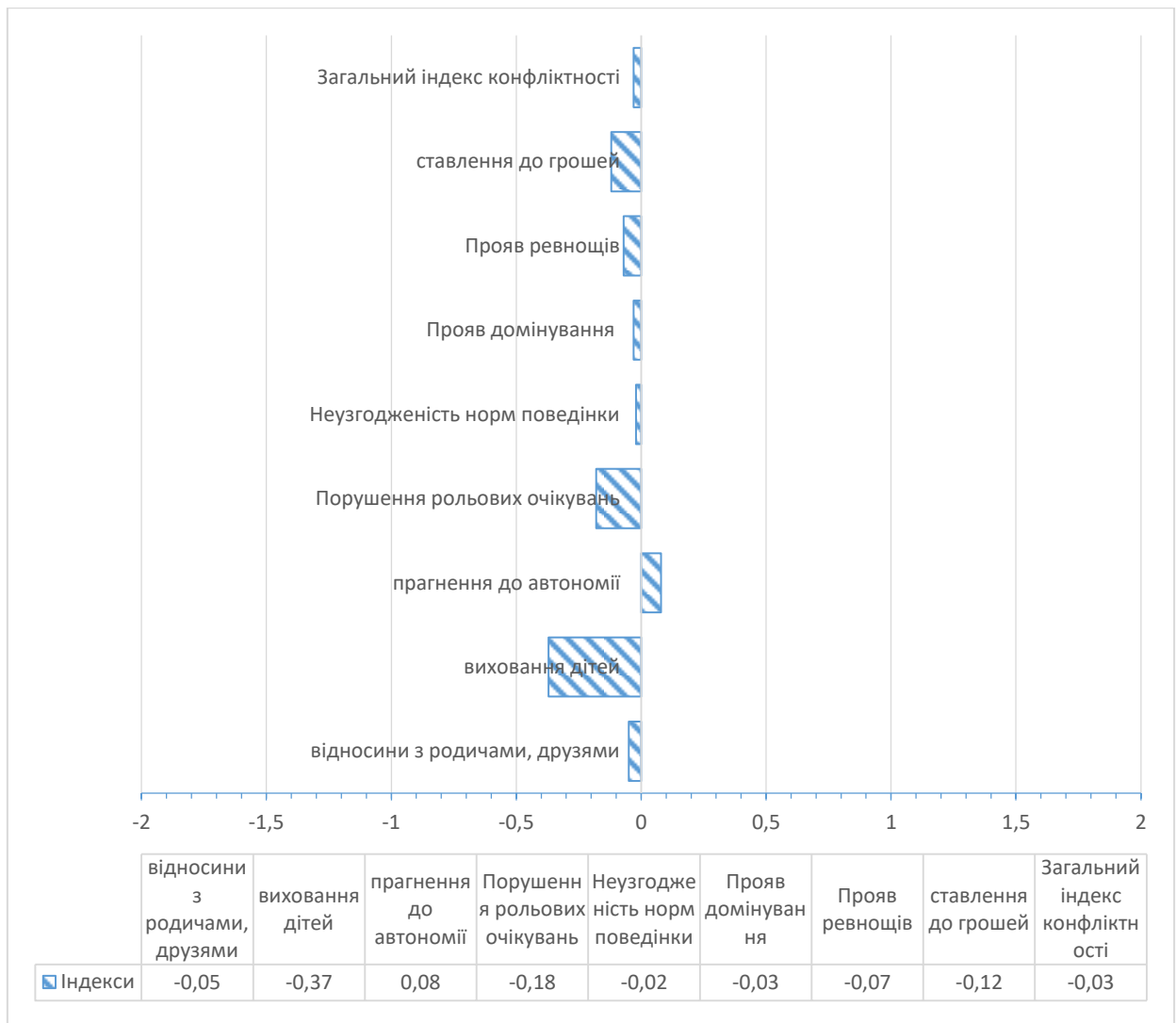
*Продовження таблиці 3.2*

2. Питання, пов'язані з вихованням дітей.	-0,37
3. Прояв прагнення до автономії.	0,08
4. Порухення рольових очікувань.	-0,18
5. Неузгодженість норм поведінки.	-0,02
6. Прояв домінування одного з подружжя.	-0,03
7. Прояв ревнощів.	-0,07
8. Розбіжності у ставленні до грошей.	-0,12
9. Загальний індекс конфліктності	-0,03

Отримані дані, зокрема, негативні значення індексу свідчать про наявність негативної реакції респондентів в конфліктних ситуаціях. В досліджуваних сім'ях подружжя узгоджуються один з одним в сфері прояви прагнення до автономії (індекс 0,08). Інші сфери взаємодії характеризуються тією чи іншою мірою конфліктності. Причому загальний індекс конфліктності в досліджуваних сім'ях говорить про незначний ступінь вираженості конфліктності між подружжям (індекс -0,03).

Основними стимуляторами конфліктності в досліджуваних сім'ях виступають розбіжності подружжя в питаннях виховання дітей, не виправдані статево-рольові очікування та розбіжності у ставленні до грошей (індекси -0,37; -0,18 та -0,12 відповідно).

Однак, незважаючи на негативну реакцію респондентів в конфліктних ситуаціях, числові показники свідчать про пасивний характер поведінки при сімейних непорозуміннях.



**Рис. 3.3. Показники конфліктності в сферах взаємодії подружжя**

Аналіз числових даних засвідчив, що показники *задоволеності шлюбом* мають кореляційні зв'язки з показниками конфліктності у сфері *виховання дітей* ( $r_s = 0,635$ , при  $p \leq 0,01$ ). Отже, статистично підтверджено, що *узгодженість моделі виховання дітей* сприяє гармонізації взаємовідносин в досліджуваних сім'ях.

З метою вивчення рівня сумісності подружжя ми використали методику «Діагностика енергопсихологічної сумісності з шлюбним партнером». Результати, отримані за методикою В.В. Бойко, представлені в табл. 3.3. та рис. 3.2.

Розглянемо отримані результати за кожною шкалою методики. Слід зауважити, що в рамках нашого дослідження нас цікавить психологічна сумісність подружжя, зокрема, духовний її рівень. Духовна сумісність забезпечується співвідношенням моральних потреб, рівнем вихованості, колом культурних інтересів, дозвіллям. Зазначені параметри представлені шкалами «бажаний зміст і форми проведення дозвілля» та «риса характеру, які проявляються в сім'ї» методики В.В. Бойко.

Алгоритмізовані форми прояву психіки в побуті – це звички і ритуали, вміння і навички, що становлять подружні і батьківські обов'язки. Алгоритмізовані дії наділяються подружжям різними особистісними смислами, які виражають їх суб'єктну реальність – відносини переходять з процесуальної до ідеальної площини. В дію вступають зберігаються в пам'яті образи, власні стереотипи, фрагменти минулих спільних діянь. Елементи ідеального можуть бути позитивно або негативно зарядженими [11, 12]. Якщо алгоритмізовані форми прояву психіки у подружжя не збігаються (2,5% досліджених чоловіків та жінок), то виникають еквіваленти негативної енергії. З'являються невдоволення, злість, агресія та інші емоційні стани, що володіють негативним зарядом. Навпаки, збіг алгоритмізованих підструктур особистостей подружжя викликає позитивні емоційно-енергетичні переживання (47,5% чоловіків; 45% жінок). Показники більшості респондентів опинилися в діапазоні невизначеності (50% чоловіків; 52,5% жінок).

## Показники енергопсихологічної сумісності шлюбних партнерів

Прояви сумісності	Показники сумісності (%)					
	чоловіки			жінки		
	несу місність	неви значе ність	суміс ність	несу місність	невиз наче ність	суміс ність
Алгоритмізовані форми прояву психіки в побуті	2,5	50	47,5	2,5	52,5	45
Відносини до подружніх і батьківських обов'язків, до партнера і дітей	5	52,5	42,5	10	50	40
Бажаний зміст і форми проведення дозвілля	0	27,5	72,5	0	67,5	32,5
Риси характеру, які проявляються в сім'ї	7,5	72,5	20	12,5	70	17,5
Інтелект у взаємодії подружжя	2,5	65	32,5	0	52,5	47,5

Наступна шкала – ставлення до подружніх і батьківських обов'язків, до партнера і дітей. У цих відносинах простежується ідентичність або відмінності в умонастрої, що відображають основні цінності сімейного життя, яким слідують шлюбні партнери. Збіг відносин визначає міру сумісності психічної енергії. Узгодженими або неузгоджені можуть бути погляди на обов'язки один перед одним, на спільне або окреме проживання з родичами. Можуть збігатися або не збігатися уявлення про роль матеріальних умов життя. Великою психічною енергією володіє так звана настанова подружжя на статі і кількість дітей в сім'ї. Результати 5% чоловіків та 10% жінок виявилися в діапазоні несумісності, незадоволеності шлюбом. Оцінки значної кількості респондентів зафіксовано в зоні енергопсихологічної сумісності партнерів (42,5% чоловіків; 40% жінок). Інші

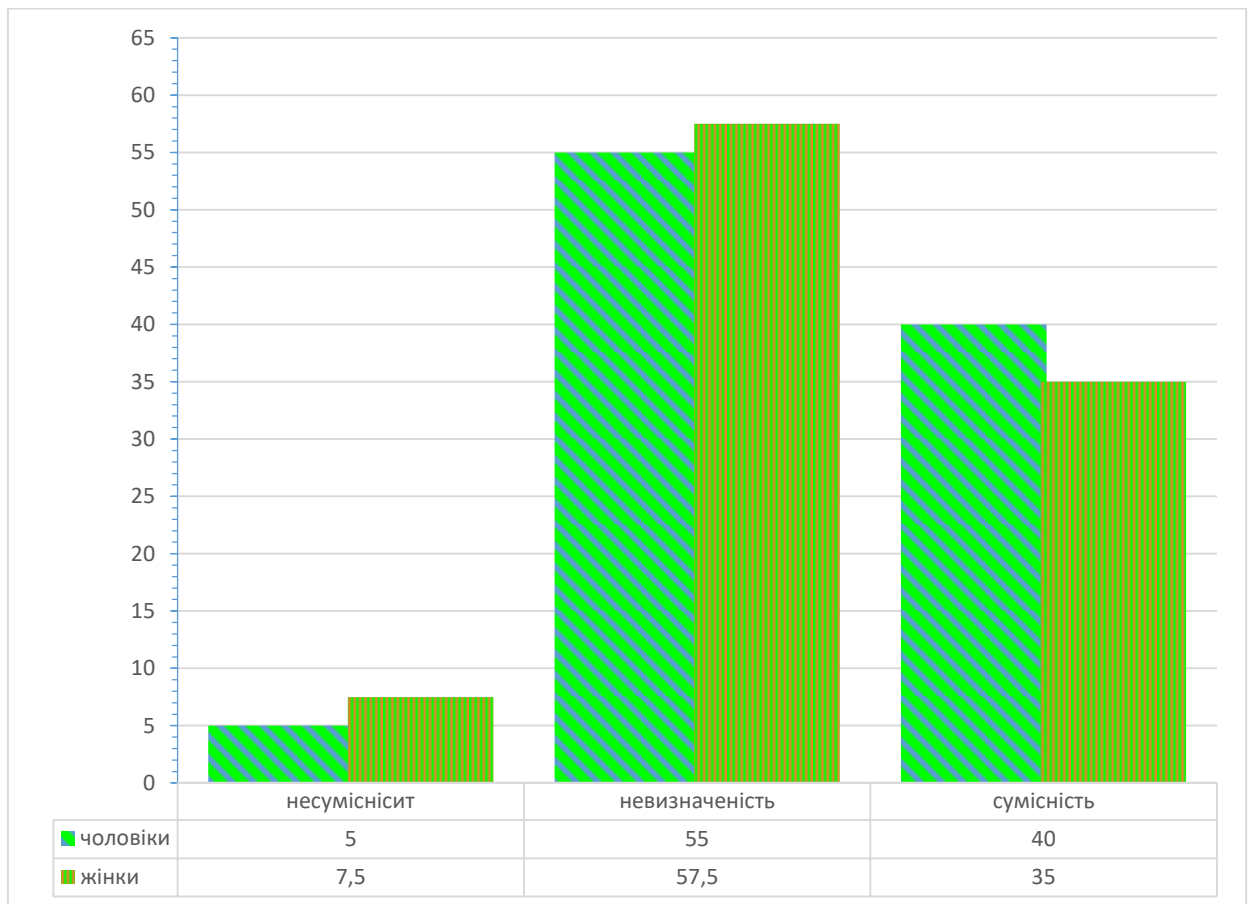


оцінки – в зоні невизначеності, незадоволеності шлюбом, але без наміру розлучитися (52,5% чоловіків; 50% жінок).

Наступний критерій сумісності – бажаний зміст і форми проведення дозвілля. Дозвілля особистості відображає її потреби, інтереси і бажання, пов'язано з суб'єктною реальністю індивіда. Звідси виникають зіткнення подружжя щодо дозвілля – кожен захищає своє Я. Вільний вибір дозвілля для чоловіка або жінки нерідко стає засобом самоствердження і чи не єдиною можливістю усвідомити своє незалежне положення не тільки в родині, а й в суспільстві. Узгодженість уявлень подружжя про зміст і форми сімейного дозвілля виливається в почуття задоволення один одним і спільним життям (72,5% чоловіків; 32,5% жінок). Водночас, відмінності в позиціях виливаються в багатоликі форми емоційної напруги – від невдоволення до конфліктів, від скандалів до розлучень (0% респондентів). В 27,5% чоловіків та 67,5% жінок оцінки за цим критерієм сумісності – в нейтральному діапазоні.

Ще один прояв сумісності – риси характеру, які проявляються в сім'ї. Взаємодія характерів супроводжується обміном психічними енергіями, якими володіють ідеальні прояви кожного з них. Генетична різноманітність характерів людей обумовлюється різноманітністю матриць статі, конституції, темпераменту, виживання, емоційної поведінки, варіаціями здоров'я – соматичного і психічного. Кожна генетична матриця на рівні психіки представлена відповідними біологічно нав'язаними рисами характеру, які мимоволі виявляються у всіх видах життєдіяльності індивіда [11]. Людина від народження успадковує певні характерологічні якості, які не завжди сумісні у подружжя (7,5% чоловіків; 12,5% жінок). Імовірність сумісності буде вище, якщо партнери є «векторною парою» (тобто, один з партнерів домінує, а інший доповнює його, здатний до співпраці, підпорядкування). В цьому випадку відмінності поєднуються за принципом додатковості або взаємного посилення. 20 % досліджених чоловіків та 17,5% жінок властива

сумісність з подружнім партнером за рисами характеру. Оцінки 72,5% чоловіків та 70% жінок – в зоні невизначеності.



**Рис. 3.4. Загальний показник енергопсихологічної сумісності шлюбних партнерів**

Остання шкала методики – інтелект у взаємодії подружжя. Інтелект у відносинах чоловіка і дружини постає якісними відмінностями операцій, які використовуються в сфері сімейних ролей і проблем. Відмінності чоловіка і дружини в інтелектуальній сфері можуть стати джерелом високої напруги в їхньому житті. Зіткнувшись з відмінностями в засобах інтелектуальної оцінки подій і вирішення сімейних проблем, подружжя переживають їх на емоційно-енергетичному рівні, виникає відчуття дискомфорту (2,5% чоловіків; 0% жінок). Якщо «інтелектуальні нестиковки» носять постійний характер і виникають на тлі інших невідповідностей, енергія напруг сягатиме руйнівної сили. При цьому подружжя звичайно відстоюють кожен свою

ментальність – боротьба переходить в площину захисту суб'єктної реальності [12]. 32,5% досліджених чоловіків та 47,5% жінок властива сумісність з подружнім партнером за інтелектуальною взаємодією. Оцінки 65% чоловіків та 70% жінок – в зоні невизначеності.

За інтегральним показником сумісності (рис. 3.4) отримано такі результати. 5% чоловіків та 7,5% жінок виявили енергопсихологічну несумісність, незадоволеність шлюбом, бажання розлучитися. Водночас, показники 40% чоловіків та 35% жінок засвідчили енергопсихологічну сумісності своїх шлюбних партнерів. Показники 55% чоловіків та 57,5% жінок – в зоні невизначеності, в яку потрапляють респонденти, незадоволені шлюбом, але які не мають наміру розлучатися.

Аналіз числових даних засвідчив, що показники *задоволеності шлюбом* мають кореляційні зв'язки з показниками *бажаний зміст і форми проведення дозвілля* ( $r_s = 0,775$ , при  $p \leq 0,01$ ) та *риски характеру, які проявляються в сім'ї* ( $r_s = 0,687$ , при  $p \leq 0,01$ ). Саме ці показники визначають духовний рівень сумісності подружжя. Отже, статистично підтверджено, що *духовний рівень сумісності* сприяє гармонізації взаємовідносин в поліетнічних сім'ях.

Наступним етапом було отримано результати за методикою «Оксфордського опитувальника щастя»

Дана частина дослідження впливу на рівень задоволеності шлюбом та рівня щастя таких соціально-психологічних факторів як рівень розуміння між партнерами, емоційне тяжіння, повага, кохання та симпатії.

Розглянемо дані категорії незалежно одна від одної у розрізі чоловіків та жінок. Отже, розглянемо отримані показники за «шкалою кохання та симпатії». Як видно з представлених результатів по групі чоловіків показники вищі за шкалою симпатії, це свідчить про те, що для чоловіків характерна вищий ступінь поваги, ступінь захоплення і ступінь схожості по відношенню до своєї жінки. Серед групи жінок спостерігаються більш високі показники за шкалою любові, що дає підстави говорити про те, що для них більшою мірою характерні прихильність, турбота і вищий рівень інтимності

відносин. Також у жінок більш виражений загальний рівень емоційності стосунків. За допомогою t-критерію Стюдента було встановлено, що між зазначеними групами вибірки (середніми значеннями за даною методикою) є статистично значущі відмінності (емпіричне значення критерію 2,034).

Розподіл досліджуваних сімей за шкалою «розуміння».

За цією шкалою відзначається значна перевага у бік високого рівня в жінок (емпіричне значення критерію Стюдента дорівнює 2,076). Це означає, що для жінок більшою мірою ніж для чоловіків характерне високе розуміння чоловіка, жінки не можуть у інтерпретації його поведінки, думок, почуттів та намірів і легко можуть враховувати їх при спілкуванні з ним. Тоді як чоловіки характеризуються нерозумінням, відсутністю ясної картини особистості партнера, утрудненням в інтерпретації, поясненні її думок, почуттів, вчинків. Також показовими є результати за шкалою емоційного тяжіння.

Розподіл досліджуваних сімей за шкалою «емоційне тяжіння».

У цьому випадку, зазначені результати наочно ілюструють відмінності, продиктовані безпосередньо гендерними ознаками. Слід зазначити, що ці відмінності є статистично значущими, хоча відмінності не такі явні як у випадку зі шкалою «розуміння» (емпіричне значення критерію Стюдента дорівнює 2,011).

Ці дані свідчать про те, що для жінок найчастіше характерна привабливість партнера, бажання спілкуватися, мати з ним справу, відчуття терапевтичного впливу контакту на суб'єкт (характеристики від авторів методики). У той час як у чоловіків часто відзначаються складнощі у спілкуванні у партнерів, почуття втоми один від одного. Кілька результатів, що випадають, були отримані за шкалою «авторитетність»

Розподіл досліджуваних сімей за шкалою «авторитетність».

За цією шкалою високі результати демонструють саме чоловіки, це свідчить у тому, що чоловіки більшою мірою прислухаються до своєї жінки, також це демонструє наскільки партнер сприймається як особистість,

наскільки чоловіки поділяють світогляд, інтереси, думки партнера і їх як еталон. У той же час жінці частіше, властива зневага та неповага до партнера. За цією шкалою відмінності у відсоткових співвідношеннях такі переконливі як із попереднім (розуміння і емоційне тяжіння). Також середні значення досліджуваних сімей не можна вважати статистично значущими – емпіричне значення критерію Стюдента менше критичного і дорівнює 1,097, тоді як для заданого рівня ймовірності припустимої помилки та числа ступенів свободи критичне значення критерію – 2,002.

Це говорить про те, що за цим компонентом відмінностей за гендерною ознакою не виявлено. Відмінності, які демонструються у відсоткових співвідношеннях, є наслідком дисперсійного розкиду даних. Проведений кореляційний аналіз впливу розглянутих соціально-психологічних чинників до рівня щастя піддослідних дав такі результати (таблиця 3.4.)

*Таблиця 3.4.*

**Результати кореляційного аналізу впливу соціально-психологічних факторів на рівень щастя**

№	Фактори	Чоловіки	Жінки
1	Шкала любові	0,42	0,70
2	Шкала симпатії	0,36	0,43
3	Розуміння	0,62	0,71
4	Емоційне	0,58	0,67
5	Авторитарність	0,34	0,38

У ході кореляційного аналізу було встановлено пряму залежність між рівнем щастя та розглянутих соціально-психологічних факторів. Однак не кожен фактор однаково впливає на рівень щастя. Так «любов» у випадку з чоловіками не є визначальним фактором, у той час як для жінок була встановлена, задоволена сильна прямо-пропорційна залежність. "Симпатія" не є визначальною для рівня щастя, коефіцієнти кореляції за цією шкалою навіть не перевищують 0,5, це свідчить про те, що взаємозв'язок мінімальний

або зовсім відсутній. Шкала "розуміння" дає можливість оцінити, наскільки партнери можуть входити в довірчий контакт та розділяти погляди один одного. Ці якості мають досить сильний вплив на рівень щастя як у чоловіків, так і у жінок. Емоційне тяжіння також надає пряме впливом геть рівень щастя досліджуваних сімей, отримані коефіцієнти кореляції дозволяють стверджувати цей факт. Хоч як дивно, але авторитетність, тобто. взаємоповага не робить істотного впливу на рівень щастя досліджуваних сімей, за цією шкалою зафіксовано найнижчі показники лінійної кореляції. Аналіз отриманих результатів свідчить у тому, що у жінок розглянуті соціально-психологічні чинники є більш значущими у формуванні рівня щастя ніж чоловікам. Про це свідчать вагоміші коефіцієнти лінійної кореляції, які в окремих випадках наближаються до 1.

Отже, в ході емпіричного дослідження було досліджено задоволеність шлюбом в досліджуваних сімей. Досліджено психологічні умови гармонізації взаємовідносин в досліджуваних сімей: спільність сімейних цінностей, узгодженість моделі виховання дітей, духовний рівень сумісності подружжя. Встановлено кореляційні взаємозв'язки психологічних умов гармонізації взаємовідносин в досліджуваних сімей з оцінкою задоволеності шлюбом (як інтегральним показником успішності шлюбу). Статистично доведено, що спільність сімейних цінностей, узгодженість моделі виховання дітей, духовний рівень сумісності подружжя можуть виступати психологічними умовами гармонізації взаємовідносин в досліджуваних сімей.

Дослідження соціально-психологічних факторів демонструє наявність відмінностей у розрізі гендерного аспекту, це свідчить про те, що чоловіки та жінки різною мірою оцінюють важливість даних факторів для свого життя. ця теза підтверджується математико-статистичними даними. Також, необхідно акцентувати увагу на тому, що вивчені соціально-психологічні фактори мають прямий вплив на формування рівня щастя та рівень задоволеності шлюбом як у групі чоловіків, так і у групі жінок, хоча для групи жінок ці фактори є більш значущими.

## ВИСНОВКИ

Сім'я – це мала група, яка спирається на кровну спорідненість або шлюб, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою і моральною відповідальністю; у сім'ї найбільш природно задовольняються важливі особистісні потреби людини. В ході аналізу літератури з тематики дослідження було визначено сутність подружніх взаємин, розглянуто їх соціально-психологічні характеристики, проаналізовано основні наукові підходи до вивчення подружніх взаємин у вітчизняній і зарубіжній психології. Серед чинників, які впливають на подружні взаємини в сім'ї можна виділити наступні: чинники, які впливають на міжособистісні відносини: середа, спільна діяльність, життєва ситуація, матеріальні ресурси, етнічні особливості; чинники, які впливають на емоційний компонент спілкування як зовнішнього прояву подружніх взаємин: рольові очікування і домагання, задоволеність шлюбом, активність при взаємодії.

Міцність і стабільність сімейних відносин, а, значить, і факт задоволеності подружжя відносинами в сім'ї, фактично повністю залежить від соціально-економічних і соціально-психологічних умов у суспільстві. Значне збільшення темпу життя, постійне зростання вимог суспільства до людини, її здібностей, можливостей, знань та вмінь створює значне психологічне напруження та як наслідок підвищений рівень тривожності. Досліджуючи різні підходи до інтерпретації поняття «задоволеність шлюбом», було виявлено, що в психологічній науці немає єдиної концепції понятійного апарату сімейної психології, а також існують певні фактори, що впливають на задоволеність подружжя. Одружуючись, людина прагне збагатити, наповнити своє життя новим змістом. Люди сподіваються на те, що після того, як вони одружаться, їхнє життя стане кращим і цікавішим. Ці надії є основою майбутньої сім'ї. Коли надії починають танути, виникає реальна загроза шлюбу. У психологічному дослідженні сім'ї та подружжя

основний акцент ставиться на вивченні саме задоволеності шлюбом. Більшість фахівців визначають її як внутрішню суб'єктивну оцінку, ставлення подружжя до власного шлюбу. Найбільш повне визначення саме задоволеності шлюбом дає С.І. Голод: «Задоволеність шлюбом, очевидно, складається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, що склалася у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, що становлять її досвід (дійсний чи символічний) у цій сфері діяльності»

В ході емпіричного дослідження виявлено задоволеність шлюбом як інтегрального показника його успішності.

Визначення узгодженості сімейних цінностей подружніх пар дозволило встановити, що найбільш вагомими для чоловіків виявилися такі цінності: інтимно-сексуальна; господарсько-побутова; соціальна активність. Для жінок найбільш вагомою виявилася емоційно-психотерапевтична цінність; інтимно-сексуальна; соціальна активність та господарсько-побутова цінності.

Дослідження особливостей взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях засвідчило, що основними стимуляторами конфліктності в досліджуваних сім'ях виступають розбіжності подружжя в питаннях виховання дітей, не виправдані статево-рольові очікування та розбіжності у ставленні до грошей; узгодженість подружжя проявляється в сфері прагнення до автономії.

Діагностика сумісності з шлюбним партнером, зокрема, її духовним рівнем, дозволила виявити, що значна кількість досліджених чоловіків та жінок визнали психологічну сумісність зі своїм шлюбним партнером. Духовний рівень сумісність забезпечується співвідношенням моральних потреб, рівнем вихованості, колом культурних інтересів, дозвіллям.

Дослідження рівні щастя та задоволеності шлюбом різні серед чоловіків та жінок. У ході кореляційного аналізу було встановлено пряму залежність між рівнем щастя та розглянутих соціально-психологічних факторів. Було встановлено, що ці фактори мають прямий вплив на рівень відчуття себе щасливим. За допомогою лінійної кореляції за Пірсоном



встановлено пряму пропорційну залежність між рівнем щастя та задоволеністю шлюбом з одного боку та соціально-психологічними факторами з іншого. Дослідження соціально-психологічних факторів показав наявність відмінностей у розрізі гендерного аспекту, це свідчить про те, що чоловіки та жінки різною мірою оцінюють важливість даних факторів для свого життя.

Одже, можемо зробити висновок, що рівень щастя та задоволеність шлюбом мають відмінності у чоловіків та жінок, соціально-психологічні чинники мають безпосередній вплив на суб'єктивне відчуття щастя людиною (жінкою) та задоволеність шлюбом, що повністю підтверджує нашу гіпотезу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкина М.А. Межличностное восприятие и динамика предбрачных отношений: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 1987. 18 с.
2. Агарков С.Т. Сексуальная дезадаптация в результате межличностной дисгармонии в браке. *Здоровье мужчины*. 2004. № 2. С. 103-104.
3. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. Москва: Класс, 2004. 284 с.
4. Андреева Т. В. Семейная психология : учеб. пособ. СПб.: Речь, 2004. 244 с.
5. Антонов А. И., Медков В.И. Социология семьи. Москва: МГУ, 2005. 304 с.
6. Аргайл М. Психология счастья.- 2-е изд. СПб.: Питер. -271с.
7. Артемьева Е. Ю. Психология субъективной психосемантики. Москва: Изд-во МГУ.- 1980. – 128 с.
8. Афанасьев А.Ю. Синтаксис любви. Типология личности и прогноз парных отношений. Москва: Черная белка, 2007. 352 с.
9. Бауман А. Долго. Счастливо. Вместе. Москва: Эксмо, 2011. 416 с.
10. Бойко В.В. Психоэнергетика. Краткий справочник. СПб. : Питер, 2008. 416 с.
11. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва: Филинь, 1996. 472 с.
12. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. СПб.: Питер, 2001. 528 с.
13. Бурлачук, Л.Ф., Коростылева Л.А. Психологические особенности лиц, испытывающих затруднения при вступлении в брак (на материале службы знакомств). *Психологический журнал*. 1995. 16 т. №3. С. 137-145.

14. Вебер Г. Кризисы любви. Системная психотерапия Берта Хеллингера. Москва: Изд. Института психотерапии. 2002. 304 с.
15. Витакер К. Полночные размышления семейного терапевта. Москва: Класс, 2004. 208 с.
16. Витакер К. Танцы с семьей. Семейная терапия: символический подход, основанный на личностном опыте. Москва: Класс, 2001. 124 с.
17. Волкова А. Н. Социально-психологические факторы супружеской совместимости : автореф. дис.... канд. психол. наук. Луцк, 1979. 21 с.
18. Галустян Ю., Герасименко Г., Макарова О. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями удосконалення. *Проект «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні»*: Київ, 2009. 44 с.
19. Гісем Т.О. Психологічний аналіз сімейних конфліктів. Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія та технологія навчання / за ред. С.Д. Максименко, М.Л. Смульсон. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009 Т. 8, вип.6. С. 61-72.
20. Головнева И. В. Изменение традиционных внутрисемейных ролей: новые модели поведения и конфликты. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 4. С. 11-16.
21. Голод С. И. Семья и брак: историко-социологический анализ. СПб. : ТООТК «Петрополис», 1998. 272 с.
22. Горбуля Е. В. Семейные кризисы : практ. пособие. Москва: Юрайт, 2019. 280 с.
23. Гурко Т.А., Босс П. Отношения мужчин и женщин в браке. *Семья на пороге третьего тысячелетия* / Ред. А.И Антонов, М. С. Мацковский, Дж. Мэддок, Дж. Хоган. Москва: Институт социологии РАН, Центр общечеловеческих ценностей, 1995.
24. Давидюк Н.О. Образ "Я" як регулятор подружніх взаємин : автореф. дис... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2006. 19 с.
25. Джидарьян И.А. Представление о счастье в российском менталитете. СПб, Алетейя, 2001

26. Джидарьян И.А. Психология счастья и оптимизма. Москва: Изд-во «Институт психологии РАН», 2013. 268 с.
27. Джидарьян И.А. Счастье в представлениях обыденного сознания. // Психологический журнал. 2000. т. 21. №2.
28. Джидарьян И.А. Счастье и его типологические характеристики. Москва, 2000.
29. Добрынина О. А. Проблема формирования благоприятного социально-психологического климата семьи: (На прим. рабочих-металлургов) : дисс. ... канд. психол. наук. Новокузнецк, 1992. 205 с.
30. Додонов Б. И. Эмоция как ценность. Москва: Политиздат, 1977. 272 с.
31. Долинська Л.В., Демидова Т.А. Підготовка молоді до сімейного життя. (соц.-псих. тренінг) : навчально-методичний посібник Київ: Генеза, 2002. 74 с.
32. Дружинин В.Н. Психология семьи: 3-е изд. СПб. : Питер, 2005. 296 с.
33. Жидко М.Є. Особистісні чинники формування відносин подружньої співзалежності у чоловіків : автореф. дис... канд. психол. наук. Харків, 2006. 18 с.
34. Зацепин В.И. Счастье как проблема социальной психологии. Львов, 1999.
35. Зберовский А. Грабли для молодоженов, или учимся на чужих семейных ошибках. Ростов-на-Дону : Феникс, 2010. 558 с.
36. Злагодух В.В., Лесик В.В. Роль індивідуальних цінностей у подружніх взаємостосунках молоді сім'ї. *Журнал практикуючого психолога*, 2009. №16. С. 425-432.
37. Золотнюк О. П. Любов як суб'єктивний корелят міжособистісних стосунків: наукові спроби визначення поняття та способи вимірювання. *Грані*. 2015. № 5. С. 16-23.

38. Кириллова А.И. Межэтнический брак как механизм интеграции и показатель аутосоциализации общества в условиях глобальных трансформаций. *Гуманитарные исследования*. 2015. №2 (32). С.27-37.
39. Кісарчук З. Г., Єрмусевич О. І. Психологічна допомога сім'ї. Київ: Главник, 2006. 127 с.
40. Клапішевська С. А. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми задоволеності шлюбом. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 17. С. 114-120.
41. Кляпець О.Я. Шлюбно-сімейні настановлення молоді як умова вибору здорового способу життя. *Соціальна психологія*. 2005. № 6. С. 151-157.
42. Корнюх А. О. Міжнаціональні шлюби у контексті сучасних глобалізаційних процесів. *Актуальні проблеми психології*. Житомир, 2012. Вип. 28. С. 142-150.
43. Корнюх А. О. "Задоволеність подружнім життям" та його сутнісні характеристики. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2012. Т. 2, Вип. 9. С. 135-139.
44. Корольчук М.С. Психологія сімейних взаємин. К.: Ніка-центр, 2011. 296 с.
45. Кочарян О. С., Фролова Є. В., Такмакова М. Ю. Психометричне обґрунтування застосування методики «Досвід близьких стосунків» для дослідження типу прихильності на українській вибірці. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Т. 19, Вип. 1. С. 144-151.
46. Крюкова Т.Л. Психология семьи: жизненные трудности и совладание с ними. СПб.: Речь, 2005. 240 с.
47. Куприянич Л. Л. Психология любви. Донецк: Сталкер, 1998. 410 с.
48. Курпатов А.В. Конфликты в семье. 2-е изд., доп. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2008. 216 с.
49. Леви В. Семейные войны. Москва: Метафора, 2004. 224 с.

50. Левкович В.П., Зуськова О.Э. Социально-психологический подход к изучению супружеских конфликтов. *Психология конфликта : хрестоматия* / сост. Н.В. Гришина. Санкт-Петербург : Питер, 2001. с. 415-428.
51. Лидерс А.Г. Семья как психологическая система. Москва: ИГ «Социальные науки», 2004. 244 с.
52. Мясищев В. Н. Психология отношений. Под ред. Бодалева А.А. Москва: Модэк МПСИ, 2004. 158 с.
53. Навайтис Г. Семья в психологической консультации. Москва: Московский психолого-социальный институт. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. 224 с.
54. Навайтис Г. Тайны семейного (не) счастья. Москва: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1998. – 176с. (Серия библиотека школьного психолога»).
55. Некрасов А.А. Семья без «брака». М.: Центрполиграф, 2012. 223 с.
56. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. Киев: Лыбидь, 1990. 163 с.
57. Обозов Н. Н., Обозова А. Н. Три подхода к исследованию психологической совместимости. *Вопросы психологии*. 1981. №6. С. 98-100.
58. Орбан-Лембрик Л.Е., Лембрик С.П. Шлюбно-сімейні взаємини і стабільність родинного життя. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано- Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. Вип. 11. Ч.1. С.120-136.
59. Пегги П. Семейная терапия и ее парадоксы / Пер. с англ. В.П. Чурсина. М.: Независимая фирма «Класс», 1998. 288 с.
60. Пезешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни: тренинг разрешения конфликтов. Перевод с немецкого Наумовой Ю. С. СПб.: Речь, 2001. 288 с.

61. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
62. Психологический словарь./Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Педагогика-Пресс, 2001. – 440с.
63. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / Под. Ред. Е.Г. Силяевой. М. : АКАДЕМІА, 2005. 192 с.
64. Психология семьи : хрестоматія / Ред. Д.Я. Райгородский. Самара : Бахрах-М, 2007. 749 с. (Психология семейных отношений).
65. Пучкова Л.Л. Стилї організації подружнього життя представників творчих професій : автореф. дис... канд. психол. наук. Київ, 2005. 20 с.
66. Роджерс К. Психология супружеских отношений. Возможные альтернативы. Москва: Эксмо, 2002. 288 с.
67. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Уроки социальной психологии. Москва: Аспект Пресс, 1999. 435 с.
68. Сатир В. Вы и Ваша семья. Руководство по личностному росту. М.: Институт общегуманитарных исследований, 2015. 288 с.
69. Сатир В. Как строить себя и свою семью. Москва: Педагогика-пресс, 1992. 190 с.
70. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
71. Татаркевич В. О счастье и совершенстве человека. Москва: Прогресс, 1981. – 368 с.
72. Ташёва А.И., Гриднева С.В., Стефаненко Т.Г., Тихомандрицкая О.А. Этнически смешанные браки сквозь призму феномена удовлетворённости супружеством. *Российский психологический журнал*. 2016. Т.13. №3. С. 39-52.

73. Ткаченко В. Є. Благополуччя подружніх відносин і його психологічні детермінанти: теоретичний аналіз. *Наука і освіта*. 2010. № 3. С. 113-116.
74. Уоллерстайн Дж., С. Блейкли. Успешный брак. Как и почему остается любовь / Пер. с англ. С. Зинина. Москва: Крон-пресс, 2005. 345с.
75. Хлопоніна Н.Є. Вплив рольових очікувань на характер сімейного спілкування : Автореф. дис... канд. психол. наук. К., 2007. 16 с.
76. Целуйко В.М. Психология современной семьи. Москва: Владос, 2006. 287 с.
77. Чемпен Г. Взаимоотношения с родственниками супругов. Киев: Брайт Стар Паблішінг, 2015. 88 с.
78. Чепмен Г. П'ять ознак доброї сім'ї. Львів: Свічадо, 2014. 270 с.
79. Шнейдер Л. Б. Семья. Оглядываясь вперед. СПб. : Питер, 2013. 368 с.
80. Эйдемиллер Э. Г., Александрова Н.В., Юстицкис В. Семейная психотерапия: хрестоматия. СПб. : Речь, 2007. 400 с.
81. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. 4-е изд. СПб. : Питер. 2015. 672 с.